

अन्तिम प्रतिवेदन

नेपालमा विकेन्द्रीकृत विपद् जोखिम व्यवस्थापन धरातलीय चिन्तन

अन्तिम प्रतिवेदन

नेपालमा विकेन्द्रिकृत विपद् जोखिम व्यवस्थापन

धरातलीय चिन्तन

act:onaid

अगस्ट २०२२

प्रकाशक:

एक्सनएड नेपाल

अप्सरा मार्ग, लाजिम्पाट

वडा नं. ३, काठमाडौं, नेपाल

पोष्ट बक्स नं ६२५७

फोन: ९७७-१-४००२१७७

फ्याक्स: ९७७-१-४००२११८

ईमेल: mail.nepal@actionaid.org

प्रकाशन: २०८०

एक्सनएड इन्टरनेसनल नेपाल

काठमाडौं

विपद् पूर्वतयारी सञ्जाल नेपाल

रेडक्रस मार्ग

काठमाडौं

© सर्वाधिकार: **एक्सनएड नेपाल**

यस पुस्तकमा समावेश भएका सामग्रीहरूको स्वामित्व र अधिकार एक्सनएड नेपालमा सुरक्षित रहनेछ तर सबैले गैरनाफामूलक तथा सकारात्मक सामाजिक रुपान्तरण सम्बन्धि काममा यसको प्रयोग वा सन्दर्भ उल्लेख गर्दा एक्सनएड नेपालको नाम उल्लेख गरी त्यस्ता कामजात वा जानकारीको एकप्रति एक्सनएड नेपाललाई उपलब्ध गराइदिनुहुन सम्बन्धित सबैलाई अनुरोध गरिन्छ।

आभार

विश्वभर लाखौं मानिस र सयौं समुदायमा गरिबी तथा अन्याय अन्त्य गर्न प्रतिबद्ध एक्सनएड एक विश्वव्यापी महासङ्घ हो । पैतालीस राष्ट्रिय सदस्य र विश्वव्यापी राष्ट्रिय कार्यक्रम भएको एक्सनएडले आफ्ना अधिकांश स्रोत सबैभन्दा सिमान्तकृत र बहिष्कृत महिला, पुरुष तथा बालबालिकासँग काम गर्न समर्पित गर्दछ । एक्सनएडले अधिकांस स्रोत साधन समाजका सबैभन्दा वञ्चित र बहिष्कृत महिला, पुरुष र बालबालिकाको पक्षमा उनीहरूको मानव अधिकार सुरक्षित गर्ने र उनीहरूको सन्ततिलाई सम्मान पूर्वक मानवाधिकार सहित जीवनयापन गर्ने वातावरण सिर्जना गर्न उपयोग गर्दछ । एक्सनएड नेपालले स्थानीय, राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पैरवी गर्दै संकटासन्न र सिमान्तकृत समुदायको पक्षमा उनीहरूको तात्कालिन र दीर्घकालिन आवश्यकता पूर्ति गर्न सार्वजनिक नीति र अभ्यासहरूलाई रूपान्तरण गर्दछ ।

सङ्घीयताको अभ्यास र विपद् जोखिम व्यवस्थापन विकेन्द्रीकरणको पाँच वर्षमा विभिन्न स्थानीय सरकारले ऐनले निर्देशित गरेका मूलभूत जिम्मेवारी पूरा गरेका छन् । कोभिड-१९ महामारी र अन्य प्रकोपले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा मानवीय कार्यमा विकेन्द्रीकृत प्रणालीहरू एवम् तिनीहरूको सुपरिवेक्षणको आवश्यकता र महत्वलाई महसुस गर्न थप सहयोग गरेका छन् । विपद् जोखिमप्रति सङ्कटासन्न समुदाय तथा व्यक्तिहरूलाई अधिकार प्रदान गर्नका लागि उपलब्ध स्रोतको अधिकतम उपयोग गर्न हेतु नव निर्वाचित स्थानीय सरकारहरूलाई मार्गनिर्देशन गर्न उपलब्ध, चुनौती, छुटेका अवसर र भावी अवसरका बारेमा चिन्तन गर्न पनि अति नै आवश्यक छ । यस सन्दर्भमा एक्सनएड नेपालले विपद् पूर्वतयारी सञ्जाल नेपालको प्राविधिक सहयोगमा नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन : धरातलीय चिन्तन विषयक अनुसन्धान सम्पन्न गरेको थियो । यस अनुसन्धानबाट प्राप्त अन्तर्दृष्टि नीति निर्माता, विकास साभेदार र सबैभन्दा महत्वपूर्ण रूपमा नेपाल सरकारका विभिन्न विभागका लागि सूचनामूलक हुनेछ भन्ने म विश्वास गर्दछु । यसरी नै यस अनुसन्धानबाट प्राप्त निष्कर्षहरू सबैभन्दा सीमान्तकृत तथा सिमान्तकृत

व्यक्तिहरूका आवाजलाई नीति निर्माण प्रक्रियामा ल्याउन पनि उपयोगी हुनेछन् भन्ने आशा गर्दछु ।

औजारहरू (tools) डिजाइन गर्ने, सर्वेक्षणलाई सहजीकरण गर्ने र प्रतिवेदन तयार गर्ने श्री रामकुमार गुरुङ एवम् श्री गोविन्द बहादुर रिमाललाई हार्दिक धन्यवाद दिन्छु । परियोजनाका वेला मार्गनिर्देशन गर्ने पूर्वतयारी सञ्जाल नेपालका कार्यवाहक अध्यक्ष डा. राजु थापाप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । यसरी नै अनुसन्धान प्रतिवेदनलाई व्यवस्थित गर्ने, समन्वय गर्ने र योगदान पुऱ्याउने एक्सनएड टोलीका श्री प्रताप महर्जन, श्री सरोज पोखरेल र श्री शेरबहादुर क्षेत्रीप्रति धेरै प्रशंसा सहित आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तर्दृष्टिपूर्ण सुझावहरू प्रदान गर्ने राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण / गृह मन्त्रालयका उपसचिव डा. डिजनकुमार भट्टराई र सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयका उपसचिव श्री ऋषिराज आचार्यको सराहना गर्दछु । अध्ययनका क्रममा आफ्नो अमूल्य समय दिई उत्तर दिने समुदाय, स्थानीय सरकारहरूका निर्वाचित पदाधिकारी तथा कर्मचारी, कर्णाली, वाग्मती र मधेस प्रदेशका विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति एवम् नागरिक समाज संस्थाहरूका प्रतिनिधिको सहकार्य तथा सहयोगविना यो अध्ययन सम्भव हुने थिएन, म उहाँहरू प्रति पनि आभार व्यक्त गर्दछु ।

अन्तिममा, यस अध्ययनबाट निस्केका निष्कर्षहरूले विकेन्द्रीकृत विपद् जोखिम व्यवस्थापनको कार्य तथा योजनाहरूमा थप बल तथा उर्जा प्रदान गर्दछ भन्ने कुरामा विश्वस्त छु ।

सुजीता माथेमा

कार्यकारी निर्देशक

एक्सनएड इन्टरनेसनल नेपाल

विषयवस्तु

कार्यकारी सारांश	८
अध्याय १ परिचय	१४
१.१ पृष्ठभूमि	१४
१.२ अध्ययनका उद्देश्य	१५
१.३ अध्ययनका सीमा	१६
१.४ प्रतिवेदनको बनोट	१६
अध्याय २ सन्दर्भ सामग्री समीक्षा	१८
अध्याय ३ अध्ययन विधि	२२
३.१ अध्ययन डिजाइन	२२
३.२ अध्ययनका लागि नगरपालिका छनोट मापदण्ड	२३
३.३ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि	२४
अध्याय ४ परिणाम तथा विश्लेषण	२६
४.१ स्थानीय सरकारहरूले निर्वाह गर्ने भूमिका तथा जिम्मेवारी	२६
४.२ स्थानीय सरकारहरूद्वारा तर्जुमा र कार्यान्वयन गरिएका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नीति तथा योजना	३०
४.३ स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन संस्था तथा संरचना	३२
४.४ नगरपालिकाहरूद्वारा विपद् व्यवस्थापन कोष विनियोजन तथा खर्च	३४
४.५ सङ्कटासन्न समुदायहरूद्वारा अनुभूति गरिएका परिवर्तन	३५

४.६ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका नयाँ दृष्टिकोण/पहलहरू	३७
४.७ नीतिहरूको सामञ्जस्य	३८
४.८ स्थानीय सरकारहरूको दायित्व निर्वाहका लागि चुनौती तथा अवसर	३९
४.९ अधिकार धारक/सङ्घटन समूह/सहरी गरिबद्वारा अनुभूति गरिएका बाधा/अवरोध	४०
४.१० विपद् जोखिम व्यवस्थापनको विकेन्द्रीकरण : प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा कसरी शक्ति स्थानान्तरण भइरहेको छ	४१
४.११ स्थानीय तहमा जवाफदेहिता संयन्त्र	४२
अध्याय ५ निष्कर्ष तथा सिफारिस	४४
५.१ निष्कर्ष	४४
५.२ सिफारिस	४५
सन्दर्भ ग्रन्थ सूची	४८
वेबसाइटहरू	४९
अनुसूचि १ नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी विद्यमान कानूनी तथा नीतिगत प्रारूप	५०
अनुसूचि २ स्थानीय सरकारहरूले कार्यान्वयन गरेका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन क्रियाकलापका प्रकार (आ.व. २०७५/७६-२०७७/७८)	५१
अनुसूचि ३ आर्थिक वर्ष २०७६/७७-२०७७/७८ मा विपद् व्यवस्थापन कोष विनियोजन तथा खर्च (दस लाख ने.रु.मा)	५२
अनुसूचि ४ अध्ययनमा समावेश गरिएका गाउँपालिका, नगरपालिका, उपमहानगरपालिका र महानगरपालिका	५२
अनुसूचि ५ (क) लक्षित समूह छलफल सहभागीहरूको सूची	५३
अनुसूचि ५ (ख) प्रमुख जानिफकार अन्तर्वाता सहभागीहरूको सूची	५५

कार्यकारी सारांश

परिचय

यस प्रतिवेदनले पालिका तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन नीति एवम् योजनाको कार्यान्वयन अवस्था तथा प्रभावकारिताको समीक्षा गर्न तीन प्रदेशका १६ स्थानीय तहमा गरिएको विकेन्द्रीकृत विपद् जोखिम व्यवस्थापन : धरातलीय चिन्तन विषयक अध्ययनका निष्कर्ष प्रस्तुत गरेको छ ।

अध्ययनका उद्देश्य निम्न लिखित थिए : विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ मा व्यवस्था गरे बमोजिम स्थानीय तहका भूमिका र जिम्मेवारीको समीक्षा गर्ने; विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित जिम्मेवारी निर्वाह गर्दा र विकास योजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहीकरण गर्दा स्थानीय सरकारहरूले अनुभव गरेका चुनौती तथा अनुभूति गरेका अवसरहरूलाई अभिलेखीकरण गर्ने; नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनको विकेन्द्रीकरण भएपछि सङ्घासन्न समुदायहरूले अनुभूति गरेका परिवर्तनको लेखाजोखा गर्ने र विपद् जोखिम व्यवस्थापनको विकेन्द्रीकरणले स्थानीय तथा सङ्घासन्न समुदायमा कसरी शक्ति स्थानान्तरण गऱ्यो, कसरी पारदर्शिता तथा जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गऱ्यो र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा युवा तथा महिला नेतृत्वलाई कसरी प्रवर्द्धन गऱ्यो भनेर अभिलेखीकरण गर्ने। अध्ययनमा द्वितीयक र प्राथमिक गरी दुई प्रकारका जानकारी/तथ्याङ्क प्रयोग गरिएका थिए। प्राथमिक तथ्याङ्क प्रादेशिक, नगरपालिका र सामुदायिक तहमा प्रमुख जानिफकार अन्तर्वार्ता, लक्षित समूह छलफल तथा पूर्वनिर्धारित जाँचसूची (चेकलिस्ट) वा अर्धसंरचित प्रश्नावलीमा आधारित अवलोकन मार्फत सङ्कलन गरिएको थियो। द्वितीयक जानकारी/तथ्याङ्कमा सान्दर्भिक नीति, योजना, अध्ययन प्रतिवेदन र सम्बन्धित नगरपालिकाहरूका वेबसाइट तथा BIPAD पोर्टल^१ थिए।

निष्कर्ष

अध्ययनले समेटेका १६ वटै नगरपालिकाले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई कोष विनियोजन गरेका छन्, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन क्रियाकलाप कार्यान्वयन गरेका छन् र केही हदसम्म आफ्ना कर्मचारी तथा स्वयंसेवकलाई तालिम दिएका छन्। यसरी नै स्थानीय सरकारहरूले विपद् प्रभावित क्षेत्रहरूमा उद्धार तथा राहतका कार्य गरेका छन्।

अध्ययन गरिएका नगरपालिकाका जम्मा ४४ प्रतिशतले स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरेका छन्। यद्यपि यी योजनाहरूलाई स्थानीय विकास योजना प्रक्रियामा पूर्ण रूपले मूलप्रवाहीकरण गरिएको छैन।

अधिकांश नगरपालिका (७५ प्रतिशत) ले आपत्कालीन मकड्रिल तथा कृत्रिम घटना अभ्यासको अभ्यास गरेका छैनन्; १८ प्रतिशत नगरपालिकाले विपद् सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गरेका छन्; १९ प्रतिशत नगरपालिकाले आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना गरेका छन् र १९ प्रतिशत नगरपालिकासँग दमकल तथा प्रशिक्षित कर्मचारीहरू छन्। ३७ प्रतिशत नगरपालिकाले विपद् व्यवस्थापन कोष परिचालन निर्देशिका तयार गरेका छन् भने १९ प्रतिशत नगरपालिकाले विपद्प्रतिकार्य योजना तर्जुमा गरेका छन्।

केन्द्रीय तहमा नीतिगत कागजातहरू उपलब्ध भए तापनि प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा आवश्यक कानून र नीतिको तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन न्यून छ। जम्मा ५६ प्रतिशत नगरपालिकाले स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन तयार गरेका छन् भने प्राविधिक क्षमताको कमीका कारण बाँकी नगरपालिकाहरूले स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन वा नीति तयार गरेका छैनन्।

ऐन वा नीति तयार नगरेका नगरपालिकाहरू सङ्घीय सरकारका ऐन तथा नीतिमा भर पर्दछन् र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन समितिको निर्णय बमोजिम काम गर्दछन्। तर्जुमा गरिएका कतिपय स्थानीय ऐन पनि सान्दर्भिक छैनन् र धेरैजसो मोडेल वा सङ्घीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐनका नक्कल छन्।

समूह वा समुदायको प्रतिनिधित्व नभई सङ्गठनात्मक प्रतिनिधित्व हुने हुँदा महिला तथा सङ्घासन्न समूहको प्रतिनिधित्व मापन गर्न गाह्रो थियो। उनीहरूको प्रतिनिधित्वका लागि विशेष संयन्त्र नहुँदा, स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन समितिमा महिला तथा सङ्घासन्न समूहको प्रतिनिधित्व हुन्छ भन्ने प्रत्याभूति छैन। यद्यपि केही स्थानीय सरकारहरूले वडा विपद् व्यवस्थापन समितिमा महिला तथा सिमान्तकृत समूहको प्रतिनिधित्वका लागि प्रावधान राखेका छन्।

विगत तीन वर्षमा सञ्चालन गरिएका विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्रियाकलापलाई “पूर्वतयारी”, “प्रतिकार्य”, “अभ बलियो निर्माण/पुननिर्माण” र “ विपद् जोखिम सुशासन”

^१BIPAD पोर्टल वन-स्टप प्लेटफर्म हो जसले राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण (National Disaster Risk Reduction and Management Authority–NDRRMA) द्वारा व्यवस्थित विपद्सँग सम्बन्धित सबै प्रकारका तथ्याङ्क सेट दृश्यात्मक गर्न सहज तुल्याउँछ।

का रूपमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । नेपाल सरकार र अन्य मानवीय संस्थाहरूले विपद्पछिको आपत्कालीन प्रतिकार्य तथा पुनर्निर्माण चरणमा नगद स्थानान्तरण कार्यक्रमको अभ्यास गरेका थिए । सबै स्थानीय सरकारले कोभिड-१९ प्रतिकार्यमा विपद् व्यवस्थापन कोषको ठूलो अंश खर्च गरेता पनि उनीहरूले क्षमता अभिवृद्धि तथा पूर्वतयारी क्रियाकलापमा विनियोजित बजेट खर्च गर्न सकेको देखिन्छ ।

नगरपालिकाहरूले स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना तयार गरी विपद् व्यवस्थापन र जलवायु अनुकूलन योजनाहरूलाई सुसज्जत गर्ने प्रयास गरेका छन् । विपद् र जलवायु परिवर्तनका सवाल/मुद्दालाई समावेश गर्दै विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीतिक योजना तथा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना तयार हुन थालेका छन् । विपद् तथा जलवायु परिवर्तनको सामञ्जस्यका लागि नगरपालिकाहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन रणनीतिक योजना तयार गर्न पनि सुरु गरेका छन् ।

यसरी नै स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन र जलवायु अनुकूलनलाई वार्षिक योजनामा समायोजन गर्न सकिन्छ । यद्यपि यो प्रयासलाई स्थानीय तहको योजना प्रक्रियामा समायोजन गरिएको छैन ।

विपद् जोखिम व्यवस्थापन नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा देखा परेका चुनौतीमा स्थानीय सरकारहरूका प्रतिनिधि एवम् पदाधिकारीको सीमित ज्ञान र सीप; कम कर्मचारी तथा काम छाडेर जाने कर्मचारीको सङ्ख्या उच्च; विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाईभन्दा पूर्वाधार निर्माणलाई प्राथमिकता र सीमित बजेट पर्दछन् ।

केन्द्रीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कानून तथा नीति तर्जुमाले स्थानीय तहमा नीति तथा योजनालाई सान्दर्भिक बनाउन सहयोगी वातावरण सिर्जना गरेको छ । स्थानीय तहसँग सङ्घटन समुदायलगायत स्थानीय व्यक्तिहरूलाई योजना तथा नीति तर्जुमामा सहभागी गराउन अवसरहरू उपलब्ध छन् । यद्यपि सहरी गरिब वा अनौपचारिक बस्तीहरूका बासिन्दालाई अवैधानिक बासिन्दा मानिन्छ र उनीहरूलाई योजना तर्जुमा प्रक्रिया तथा आधारभूत सेवामा सहभागी गराइन्छ । सहरी गरिब र अन्य बासिन्दाहरूलाई विकास योजना प्रक्रियामा सहभागी गराउन कुनै औपचारिक संयन्त्र छैन

। यसरी नै धेरैजसो नगरपालिकासँग सङ्घटन समुदायहरूमा केन्द्रित हुने खालका निर्दिष्ट सुरक्षा संजाल तथा क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम छैनन् ।

स्थानीय सरकारहरू विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा कम र पूर्वाधार निर्माण क्रियाकलापमा बढी केन्द्रित छन् । संघीय सरकार प्राविधिक सहयोग, संस्थागत व्यवस्था र निर्देशिका मार्फत विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन, नीति, रणनीति एवम् योजनालाई स्थानीयकरण गर्न प्रतिबद्ध छ, तर यी ऐन तथा नीतिहरूलाई नयाँ सङ्घीय प्रणालीमा कसरी स्थानान्तरण गर्ने भन्ने कुरा स्पष्ट छैन । विद्यमान नीतिहरूले सामान्यतया विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई संस्थागत गर्ने जस्ता उच्चस्तरीय दृष्टिकोणको व्यवस्था गरेका छन्, तर जोखिममा रहेका समुदायलाई लाभ पुऱ्याउन यी दृष्टिकोणहरूलाई कसरी कार्यान्वयन गर्ने भन्ने सम्बन्धमा निर्दिष्ट रणनीतिको व्यवस्था गरेका छैनन् । स्थानीय ऐन तथा निर्देशिका तयार गरिसकेका स्थानीय सरकारहरूले विपद्कोषका अतिरिक्त क्षमता अभिवृद्धि तालिम तथा सङ्घटनता मूल्याङ्कनका लागि बजेट विनियोजन गरेका छन् । सङ्घटन समुदाय तथा क्षेत्रमा केन्द्रित हुने खालका निर्दिष्ट विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलाप कम छन् ।

निर्धारित दायरा तथा क्रियाकलाप सहित विपद् जोखिम व्यवस्थापन संस्थागत संरचनाहरू सरकारका विभिन्न तहमा स्थापना भएका छन् । यद्यपि प्रणाली सुदृढीकरणमा यी संरचनाहरूको संलग्नता न्यून छ । दातृ संस्थाहरूका आर्थिक सहयोगप्राप्त परियोजनामा बाहेक सामुदायिक स्तरीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन संरचना छैन । सीमित कर्मचारी तथा स्रोत कम उपलब्धिका मुख्य कारण हुन् । सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारहरूसँग केही परियोजना पहलहरूबाहेक क्षमता अभिवृद्धि गर्ने योजना छैन । यी पहलहरू पनि बृहत् तथा प्रभावकारी ढङ्गले समेट्न पर्याप्त छैनन् । प्रादेशिक र स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तथा नीति तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन गर्न अनुगमन संयन्त्र छैन । स्थानीय तहमा राहत सहयोग र प्रतिकार्यमा गुणस्तर तथा जवाफदेहिताका पक्षमा धेरै ध्यान दिएको पाइएन । स्थानीय तहहरूसँग क्षेत्र तथा मूल मानवीय मापदण्डको आधारभूत ज्ञान छैन । यद्यपि प्रादेशिक सरकारहरूले विपद्बाट प्रभावित समुदायका लागि उद्धार तथा राहत सहयोग, क्वारेन्टाइन सञ्चालन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी मानक निर्देशिका तयार गरेका छन् र सहयोग प्याकेजसम्बन्धी मापदण्डलाई अनुसरण गर्दछन् ।

निष्कर्ष तथा सिफारिस

अध्ययन टोलीले मुख्यतया विपद् जोखिम व्यवस्थापन कानून, नीति र नियमावलीको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा रहेको कमीलाई सङ्क्षेपमा प्रस्तुत गरेको छ, र नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई सुधार्न सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकार हरूलाई देहायबमोजिम केही सिफारिसहरू प्रस्तुत गरेको छ ।

प्रादेशिक/सङ्घीय सरकार

- स्थानीय तहमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी हालै बनाइएका विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन, नीति र नियम सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारको प्राविधिक सहयोगमा लागी गर्ने ।
- महिला र अन्य सङ्घटासन्न समूहको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति सहित स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति (LDMC)/सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति (ऋमऋ) को संरचनालाई पुनः गठन गर्ने र प्रभावकारी बनाउने ।
- विपद् प्रतिकार्यत्मक सामाजिक सुरक्षा र पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य जस्ता नयाँ प्रविधि तथा सीपको परीक्षण गर्न प्राविधिक र वित्तीय सहयोग प्रदान गर्ने ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकुलनसम्बन्धी क्रियाकलापलाई मुलप्रवाहीकरण र अन्य कार्यक्रमसँग एकीकृत गर्न गृह मन्त्रालय, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणलगायत सम्बन्धित मन्त्रालय र बिभागबीच समन्वय बढाउने, भएका नीति र कार्यक्रमको नक्शांकन गरि सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमको दोहोरोपन हटाइ सबै सम्बन्धित निकायको स्वामित्व रहने गरि एकीकृत नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।
- संघीय र प्रदेश सरकारले स्थानीय सरकारका प्रतिनिधि, कर्मचारीलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी एकीकृत नीति, योजना र कार्यक्रम तर्जुमा गर्न आवश्यक औजारसम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्न वित्तीय र प्राविधिक सहयोग गर्ने । संघीय तथा प्रदेश सरकारले विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी स्थानीय स्तरमा भएका नीति, योजना र कार्यक्रमका सम्बन्धमा औपचारिक पृष्ठपोषण र मुल्यांकनका लागि अनुगमन संयन्त्रको निर्माण गर्ने ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संस्थागत, नीतिगत र कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि भएका वित्तीय संयन्त्रको अधिकतम उपयोग र नया वित्तीय

संयन्त्रको पहिचान र परिचालन गरि अति संकटासन्न समुदायमा जोखिम न्यूनीकरण तथा अनुकुलनसम्बन्धी कार्यक्रम लागु गर्ने ।

- दृक्षेण पोर्टलको स्थानीयकरणमा तीव्रता ल्याउनका लागि स्थानीय स्तरमा विभिन्न सरोकारवाला निकायले संकलन गर्ने घरधुरी, अत्यावश्यक भौतिक पुर्वाधारलगायतको तथ्यांक विपद् पोर्टलमा राख्न मिल्ने गरि संकलन गर्न आवश्यक न्युनतम तथ्यांकको विवरण सार्वजनिक गरि स्थानीय तह र विभिन्न सरोकारवाला निकायलाई उपलब्ध गराउने ।
- महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, युवा, वृद्धवृद्धा आदि जस्ता सङ्घटासन्न समूहको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तथा नीति संशोधन गर्ने ।
- विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा मानवीय कार्यलाई मूलप्रवाहीकरण गर्न अनुगमन संयन्त्र तथा कार्यसम्पादन सूचकहरू मार्फत सबै तह (सङ्घटासन्न समुदाय, सरकारी अधिकारी, क्षेत्रगत विभाग तथा मन्त्रालय) मा सहभागिता, पारदर्शिता र पृष्ठपोषण लगायत जवाफदेहिताका सवाल र पक्ष निश्चित गर्ने ।

स्थानीय सरकार

- पालिका, वडा र सामुदायिक तहमा समावेशी विपद् जोखिम न्यूनीकरण संरचनाको स्थानीयकरणमा लगानी गर्ने ।
- नगरपालिकाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु उत्थानशील योजनासम्बन्धी राष्ट्रिय कानून, नीति, संस्थागत संयन्त्र, मानवीय मानक तथा मानवीय सहायताका विभिन्न अवधारणा र कार्यविधि सम्बन्धी अभिमुखीकरण तथा पुनर्ताजगीका निमित्त पर्याप्त स्रोतहरू विनियोजन गर्ने ।
- युवा तथा महिला नेतृत्वलाई प्रवर्द्धन गर्ने खालको वार्षिक योजना तयार गरी स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति, सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति र कार्यदल सञ्चालन गर्ने । समुदायमा उपस्थिति तथा सम्बन्धको अनुभूति गराउन समुदायसँग प्रत्यक्ष अन्तरक्रिया र देखिने खालका क्रियाकलाप अगाडि बढाउने ।
- परियोजनाको आर्थिक सहयोगमा हुने कार्यहरूसँगै प्रतिकार्य केन्द्रित हुनुको सट्टा विपद् व्यवस्थापन कोष मार्फत सम्पूर्ण विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन चक्रका लागि स्रोत विनियोजन गर्ने । कर्परेट सामाजिक दायित्व

(CSR), प्रदूषकले भुक्तान गर्ने सिद्धान्त आदि जस्ता अतिरिक्त वित्तीय संयन्त्र पहिचान गर्दै स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना, विपद् तयारी तथा प्रतिकार्य योजना (DPRP) र स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनालाई कार्यान्वयन गर्न पर्याप्त वित्तीय लगानी गर्ने ।

- उत्थानशील बिकासको लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु अनुकूलन सम्बन्धि बनेका योजनालाई, समुदायको योगदानलाई सुनिश्चित गर्दै समुदायको नेतृत्वमा स्थानीय ज्ञानसिपको प्रयोग र प्रबर्धन गर्दै कार्यान्वयन गर्न पालिकाको क्षेत्रगत बार्षिक योजना र बजेटमा मुलप्रवाहीकरण गर्ने र एकीकृत ढंगले बढाउन पर्याप्त बित्तिय बिनियोजन गर्ने र उपयुक्त क्रियकलापमा निजि क्षेत्रको सहभागिता र योगदान सुनिश्चित गर्ने
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन, जलवायु अन'क'लन सम्बन्धि नया अवाधराना र तरिका जस्तै नगत हस्तान्तरण, बिमा मार्फत जोखिम स्तान्तरण आदिको प्रबर्धनको लागि सानो स्तरमा परिक्षण परियोजना मार्फत अधि बढाउने
- महिला तथा अन्य सङ्गटासन समूहको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न स्थानीय ऐन र नीति संशोधन एवम् परिमार्जन गर्ने ।
- समग्र विपद् जोखिम व्यवस्थापनको सुशासनका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण प्रक्रियामा समुदाय तथा सङ्गटासन समूहको प्रभावकारी र कुशल संलग्नताका निम्ति नगरपालिका, वडा तथा सामुदायिक तहमा स्थानीय सरकारको पारदर्शिता र जवाफेहिता संयन्त्र तयार गर्ने एवम् यसको क्रियाशीलता सुनिश्चित गर्ने ।
- स्थानीय आपतकालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र (EOC) को प्रभावकारी सञ्चालनका लागि कर्मचारी रिक्त पदहरू भर्ने र BIPAD पोर्टल सञ्चालन एवम् अद्यावधिक गर्ने जस्ता आवश्यक सीप आर्जन गर्न कर्मचारीहरूलाई तालिम दिने ।

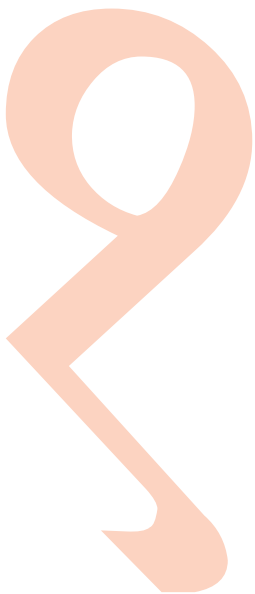

परिचय

१.१ पृष्ठभूमि

जलवायु परिवर्तनप्रति व्यक्त गरिएका अन्तर्राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय प्रतिबद्धता अर्थात् जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रारूप महासन्धि (United Nations Framework Convention on Climate Change–UNFCCC), दिगो विकास लक्ष्यहरू (Sustainable Development Goals–SDG) सन् २०१५-२०३० र विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाइ प्रारूप (सन् २०१५-२०३०) को नेपाल हस्ताक्षरकर्ता हो । नेपालमा दसौँ योजना (सन् २००२-२००७) लागू भएदेखि विपद् जोखिम व्यवस्थापनले गम्भीर ध्यानाकर्षण गर्न थाल्यो । बि.सं. २०७४ मा नेपाल तीन तहको सरकार सहित सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र भएपछि मुलुकको संविधानले स्थानीय सरकारहरूलाई जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी विभिन्न भूमिका तथा जिम्मेवारी र सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारहरूलाई समवर्ती दायित्व सुम्पेको छ । शासन व्यवस्थाको यो पुनर्संरचनाले नेपालमा जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिम व्यवस्थापनको विकेन्द्रीकृत प्रणालीलाई संस्थागत गर्न प्रचुर अवसर सिर्जना गरेको छ ।

कोभिड-१९ महामारीका वेला धेरै स्थानीय सरकारले विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी उपयोग समेत गरेका थिए । यसका अतिरिक्त, स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजनाहरू स्वतन्त्र रूपमा वा विकास साभेदारहरूको सहयोगमा तर्जुमा भइरहेका छन् । सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले स्थानीय र जिल्ला तहमा १०० भन्दा बढी आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना गरिएको जानकारी दिएको छ । स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कार्यलाई सुदृढ गर्ने यो प्रयास कोसेढुङ्गा हो ।

कोभिड-१९ महामारी र देशमा भर्खरै देखा परेका अन्य प्रकोपपछि स्थानीय सरकारहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा मानवीय कार्यको विकेन्द्रीकरण हुनुपर्ने आवश्यकता महसुस गरेको छ । सङ्घीयता र विपद् जोखिम न्यूनीकरण व्यवस्थापन ऐन तथा नीति लागू भएको चार वर्षमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई विकेन्द्रीकरण गर्न स्थानीय सरकारहरूले अवसर प्राप्त गरेका छन् । ऐन तथा नीतिले स्थानीय सरकारहरूलाई सान्दर्भिक नीति एवम् बजेट तर्जुमा गर्न र सबैभन्दा सङ्कटासन्न समुदायहरूका आवश्यकतालाई प्रभावकारी तथा कुशल ढङ्गले सम्बोधन गर्नका लागि अर्थपूर्ण सहभागिता सुनिश्चित गर्न निर्देशन दिएका छन् ।

स्थानीय समुदायहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्य अपर्याप्त भएको र सबैभन्दा सङ्कटासन्न समुदायहरू समक्ष पूर्ण रूपले पुग्न नसकिएको कुरा बताएका छन् । सरकारसँग भएका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी सूचना/जानकारी तथा स्रोतमा आफ्नो सहभागिता एवम् पहुँच नभएको जस्ता सरोकारका विषय सङ्कटासन्न समुदायहरूका प्रतिनिधिले विभिन्न मञ्चमा व्यक्त गरेका छन् । यसरी नै विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि स्थानीय सरकारहरूले गर्नुपर्ने कार्य तथा सुधानुपर्ने क्रियाकलापहरूका सूची भएको विभिन्न अध्ययन तथा स्थानीय सरकारी अधिकारीले स्वीकारेका छन् । विभिन्न स्थानीय सरकारी अधिकारीहरूले धेरै प्राथमिकता सहितको स्थानीय सरकारहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन पहललाई कम प्राथमिकतामा राखेको स्वीकारेका थिए । तसर्थ, केही अन्तर्निहित चुनौतीहरू छन् जसलाई अभिलेखीकरण गर्न र सम्बोधन गर्न आवश्यक छ ।

स्थानीय सरकारहरूको आफ्नो कार्यकालको अन्तिम वर्षमा निर्वाचन हुनुभन्दा अघि विपद् प्रति सङ्कटासन्न समुदाय तथा व्यक्तिहरूको अधिकार प्रभावकारी तथा कुशल ढङ्गले सुनिश्चित

होस् भन्नाका निम्ति उपलब्ध स्रोतसाधन अधिकतम रूपले उपयोग गर्नका लागि सरकारलाई मार्गनिर्देशन गर्न उपलब्धि, चुनौती, छुटेका अवसर र भावी अवसरका बारेमा चिन्तन गर्न अति आवश्यक छ । यस सन्दर्भमा एक्सनएड इन्टरनेसनल नेपाल तथा विपद् पूर्वतयारी सञ्जाल नेपाल (Disaster Preparedness Network–Nepal, DPNep) ले नेपालमा विकेन्द्रीकृत विपद् जोखिम व्यवस्थापन : धरातलीय चिन्तन विषयक अध्ययन गरेका हुन् ।

१.२ अध्ययनका उद्देश्य

यस अध्ययनको मूल उद्देश्य पालिका तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तन नीति एवम् योजनाको कार्यान्वयन अवस्था र प्रभावकारिताको समीक्षा गर्नु हो । यसका निर्दिष्ट उद्देश्य निम्न छन् :

- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ मा व्यवस्था गरे बमोजिम स्थानीय तहका भूमिका तथा जिम्मेवारीको समीक्षा गर्ने,
- जिम्मेवारी निर्वाह गर्दा र विकास योजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहीकरण गर्दा स्थानीय सरकारहरूले अनुभव गरेका चुनौती तथा अवसरहरूलाई अभिलेखीकरण गर्ने;
- नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनको विकेन्द्रीकरण भएपछि सङ्कटासन्न समुदायहरूले अनुभव गरेका परिवर्तनको समीक्षा गर्ने र
- विपद् जोखिम व्यवस्थापनको विकेन्द्रीकरणले स्थानीय तथा सङ्कटासन्न समुदायहरूमा शक्ति हस्तान्तरण गर्न, पारदर्शिता तथा जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्न र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा युवा तथा महिला नेतृत्वलाई प्रवर्द्धन गर्न कसरी सहयोग गरेको छ भनेर अभिलेखीकरण गर्ने । टोलीले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनमा युवा तथा महिलाको संलग्नता र भूमिकालाई बुझ्ने प्रयास गरेको थियो ।

१.३ अध्ययनका सीमा

- अध्ययन टोलीले हरेक नमुना नगरपालिकाका पदाधिकारीलाई अग्रिम जानकारी गराए पनि कतिपयलाई भेट्न सकेन । तसर्थ, प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत, वडाध्यक्ष वा विपद्

सम्पर्क व्यक्ति जस्ता नगरपालिकाका प्रमुख अधिकारीको मात्र अन्तर्वार्ता लिइयो । विपद् जोखिम न्यूनीकरणको विभिन्न प्राविधिक विज्ञता र ज्ञान भएका उत्तरदाताबीच उत्तरहरूको व्यक्तिपरक प्रकृति र प्रश्नहरूको बुझाइमा देखिएका भिन्नताताले अध्ययनमा केही सीमाहरूलाई उत्पन्न गरेका थिए ।

- यसका अतिरिक्त, सबै नगरपालिकाले दुई वर्षयता कोभिड प्रतिकार्यमा ठूलो विपद् व्यवस्थापन कोष खर्च गरेको हुँदा अध्ययन टोलीले विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्रियाकलापको गहन अध्ययन गर्न सकेन । यद्यपि अध्ययन टोलीले बहुचरणीय नमुना छनोट जस्तो व्यवस्थित नमुना छनोट विधि प्रयोग गरे पनि स्रोतको कमीका कारण नगरपालिकाहरूको नमुना आकार सानो थियो । तसर्थ, निष्कर्षलाई अन्य नगरपालिकाहरूमा व्यापकीकरण गर्न सकिन्न ।

१.४ प्रतिवेदनको बनोट

अध्ययन प्रतिवेदनले ५ अध्याय समेटेको छ :

- पहिलो अध्यायले अध्ययनको पृष्ठभूमि, उद्देश्य तथा सीमाको वर्णन गरेको छ ।
- दोस्रो अध्याय सन्दर्भ ग्रन्थ समीक्षासँग सम्बन्धित छ ।
- तेस्रो अध्याय अवलम्बन गरिएको अध्ययन विधिसँग सम्बन्धित छ ।
- चौथो अध्यायले अध्ययनको समीक्षा तथा निष्कर्षको परिमाणात्मक तथा गुणात्मक विश्लेषण प्रस्तुत गरेको छ ।
- पाँचौँ अध्यायले अध्ययनबाट आएका निष्कर्षको सारांश प्रस्तुत गरेको छ र मुख्य-मुख्य सिफारिस पेश गरेको छ ।

COVID Prevention Kit

कोरोना संक्रमण सुरक्षाका लागि
प्रदान गरिएको कोभिड सुरक्षा कीट

Standard Chartered

actionaid
NEPAL

सन्दर्भ सामग्री समीक्षा

नेपाल सरकारले जलवायु परिवर्तन र विपद्सँग सम्बन्धित केही कानून तथा नीतिहरू तर्जुमा गरेको छ । तीमध्ये मुख्य हुन् : विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४, विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी राष्ट्रिय नीति २०७५ र विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय रणनीतिक कार्ययोजना २०१८-२०३० । सन् १९९४ मा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय प्रारूप महासन्धिको पक्ष राष्ट्र भएदेखि नेपालले जलवायु परिवर्तन व्यवस्थापनसँग सम्बन्धित क्रियाकलाप सक्रिय रूपमा सञ्चालन गर्दै आएको छ । सन् २००९ मा तर्जुमा गरिएको राष्ट्रिय अनुकूलन कार्ययोजना (National Adaptation Programme of Action–NAPA) द्वारा पहिचान गरिएका जलवायु अनुकूलन परियोजना सञ्चालनमा छन् । यी परियोजनाहरूले सङ्घटन घरपरिवार तथा समुदायको जोखिम उल्लेखनीय रूपले घटाएका छन् र उनीहरूको अनुकूली क्षमता बढाएका छन् (वन तथा वातावरण मन्त्रालय, २०१९) ।

स्थानीय सरकारहरूसँग स्थानीय विपद् व्यवस्थापन ऐन तथा निर्देशिका अनुसार सङ्घीय नीति अनुरूप विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि कोष विनियोजन गर्ने अधिकार छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकार हरूलाई विपद् सङ्कटासन्न क्षेत्रहरू पहिचान गरी विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यक्रम तथा योजना सञ्चालन गर्न र स्थानीय तहमा विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरी विपद्सङ्कटासन्नता नक्सा तयार गर्न निर्देशन दिएको छ ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ ले सर्वसाधारण जनताको जीवनरक्षा; सार्वजनिक, निजी तथा व्यक्तिगत सम्पत्तिको संरक्षण र विपद् व्यवस्थापन का सबै क्रियाकलापलाई समन्वयात्मक र प्रभावकारी रूपले व्यवस्थापन गरी प्राकृतिक तथा सांस्कृतिक सम्पदा तथा भौतिक संरचनाको संरक्षण मार्फत विपद् उत्थानशीलता सम्भव हुन्छ भनी परिकल्पना गरेको छ (गृह मन्त्रालय, २०१८) ।

यस ऐनले विपद् जोखिम व्यवस्थापन पहललाई एक नयाँ उचाइमा लैजाने सरकारको प्रयासलाई बल प्रदान गर्दछ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐनले विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना, प्रतिकार्य एवम् पुनप्राप्ति सम्बन्धी प्राविधिक विज्ञता प्रदान गर्नका लागि कार्यकारी समिति र विशेषज्ञ समितिहरू सहितको देशमा सर्वोच्च नीति-निर्माण निकायका रूपमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन परिषद् सिर्जना गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसरी नै प्रदेश, जिल्ला र स्थानीय तहका विपद् व्यवस्थापन समितिको प्रावधान राखिएको छ ।

विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐनले देशमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनको जिम्मेवारी लिन राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणलाई छुट्टै इकाईका रूपमा पनि मान्यता दिन्छ । सरकारका तीनवटै तहले प्रतिकार्य तथा राहत वितरणका लागि विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्न आवश्यक छ । सरकारका तीनवटै तहको साभ्ना जिम्मेवारी सम्बन्धी संवैधानिक प्रावधानहरूले राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई संस्थागत गर्न कानुनी सहायता प्रदान गरेका छन् । यसरी नै विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति २०७५ ले विपद्बाट हुने जनजीवन, पूर्वाधार र सम्पत्तिको प्राकृतिक तथा गैरप्राकृतिक क्षतिलाई उल्लेख्य रूपमा घटाउन योगदान पुऱ्याउने लक्ष्य राखेको छ (गृह मन्त्रालय, २०१८) ।

विपद्प्रति सङ्कटासन्न क्षेत्रहरू पहिचान गर्ने खालका नक्सा तयार गर्न, विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यक्रम तथा योजना कार्यान्वयन एवम् सञ्चालन गर्न र स्थानीय तहमा विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गर्न स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले निर्देशन दिएको छ (नेपाल कानुन आयोग, २०१७) । राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति २०७६ ले सरकारका

तीनवटै तहका नीति तथा कार्यक्रममा जलवायु परिवर्तनका सवाल/मुद्दालाई समायोजन गर्दै जलवायु परिवर्तन अनुकूलन र न्यूनीकरण क्रियाकलापलाई प्रभावकारी ढङ्गले सञ्चालन गर्ने परिकल्पना गरेको छ (वन तथा वातावरण मन्त्रालय, २०१९) ।

उपयुक्त उपायहरू तयार गर्दै जलवायु सङ्कटासन्नताको मूल्याङ्कन गर्न र जलवायु परिवर्तनका सवाल/मुद्दाको प्रतिकार्य गर्न नेपाल सरकारले राष्ट्रिय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गरेको छ (वातावरण मन्त्रालय २०१०) । सन् २०१० मा राष्ट्रिय अनुकूलन कार्ययोजना प्रकाशित गरिएको थियो । पूर्वगाउँ विकास समिति (अहिले पालिका) तहमा राष्ट्रिय अनुकूलन कार्ययोजना कार्यान्वयनमा सहयोग गर्न नेपाल सरकारले स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना (Local Adaptation Plans या Action-LAPA) का लागि एक राष्ट्रिय प्रारूप तयार गरेको थियो । स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना प्रारूपले जलवायु परिवर्तन उत्थानशीलताका लागि स्थानीय समुदायका अनुकूलनसम्बन्धी आवश्यकतालाई स्थानीय तथा राष्ट्रिय योजना प्रणालीमा समायोजन गर्न उपाय प्रदान गरेको छ । उक्त प्रारूपले स्थानीय योजनामा जलवायु परिवर्तन उत्थानशीलता समायोजन प्रक्रिया उँभोगामी (bottom up), समावेशी, उत्तरदायी र लचिलो छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गर्दछ । यद्यपि अधिकांश स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना पहल जलवायु जोखिम लक्षित विकल्पभन्दा मूल विकास क्रियाकलापहरूमा केन्द्रित छन् (इएः, २०१९) ।

सम्पर्क मन्त्रालयका भूमिका तथा जिम्मेवारी स्पष्टसँग निर्धारण गरिएका छन् र समन्वयात्मक तरिकाले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन क्रियाकलाप सञ्चालन गर्न सङ्गठनात्मक संरचनाको व्यवस्था गरिएको छ । सङ्घीय मन्त्रालय तथा विभागहरूमा एक समर्पित डेस्कको स्थापना गरिएको छ र तीन तहको सरकारको हरेक तहमा एक विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति तोकिएका छन् । प्रदेशहरूमा आन्तरिक मामिला तथा कानुन मन्त्रालयअन्तर्गत एक छुट्टै विपद् जोखिम व्यवस्थापन इकाई छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरणको प्रतिकार्य गर्नका लागि संस्थागत प्रारूप तयार गर्ने क्रममा उल्लेखनीय प्रगति भएको छ तर संस्थानीकरण र विभिन्न स्तरका सरोकारवालाको क्षमता सुदृढीकरणको आवश्यकता छ (ज्ञवाली तथा अन्य, २०२०) । सन् २०१७ मा तर्जुमा गरिएको राष्ट्रिय सहरी विकास रणनीतिले पाँच बृहत् क्षेत्र निर्धारण गरेको छ : भौतिक, सामाजिक, आर्थिक, सांस्कृतिक र वातावरणीय क्षेत्र । सो रणनीतिले सहरी क्षेत्रहरूको उत्थानशीलता प्रवर्द्धन गर्न निर्दिष्ट सूचकहरू पनि तोकेको छ (सहरी विकास मन्त्रालय, २०१७) । विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति २०७५ ले मुलुकलाई बढी सुरक्षित, जलवायु अनुकूली र विपद् जोखिम प्रति उत्थानशील बनाउँदै दिगो विकासमा योगदान पुऱ्याउने परिकल्पना गरेको छ (गृह मन्त्रालय, २०१८) ।

स्थानीय सरकारहरूका वडा र नगरपालिका तहमा मुख्य-मुख्य कर्मचारी तथा निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको बहुप्रकोप आधारित विपद् जोखिम नक्साङ्कनको सम्बन्धमा क्षमता अभिवृद्धि हुनुपर्छ र यस्तो जानकारी कानुनी तथा नीतिगत दस्तावेजहरूमा समावेश गरिनुपर्छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहीकरण गरिन्छ भन्ने कुरा सुनिश्चित गरिनुपर्छ, जुन स्थानीय सरकारहरूको विकास योजना प्रक्रियामा महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, ज्येष्ठ नागरिक र सीमान्तकृत तथा अल्पसङ्ख्यक समूहहरू जस्ता सङ्घटासन्न जनसमुदायको पहुँच, प्रतिनिधित्व र सहभागिता मार्फत हुन सक्छ (अन्तर्राष्ट्रिय आप्रवास सङ्गठन, २०२०) ।

विपद्का वेला र विपद्पछि प्रभावकारी प्रतिकार्य गर्न राष्ट्रिय, प्रादेशिक, जिल्ला तथा स्थानीय तहमा स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरूको स्थापना गरिनुपर्छ । उपकरण वा प्रशिक्षित कर्मचारीहरूको अपर्याप्त सत् याका कारण स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरूको स्थापना हुन सकेन (अन्तर्राष्ट्रिय आप्रवास सङ्गठन, २०२०) । लैङ्गिक समावेशी विपद् जोखिम व्यवस्थापनमा उल्लेखनीय अवरोधहरू छन्, जसमा व्यापक गरिबी, पितृसत्तात्मक संस्कृति, पुरुषहरूमा निर्भरता, दक्ष मानव संसाधनको कमी र अपर्याप्त बजेट पर्दछन् (थापा तथा अन्य, २०१९) । सङ्घटासन्न समुदायहरूसँग हुनुपर्ने संलग्नताका लागि समय तथा प्रयास दुवै चाहिन्छ । केही अपवादहरू बाहेक सबैभन्दा जोखिममा रहेका सङ्घटासन्न समुदायहरूसँग नगरपालिकाको संलग्नताको प्रमाण सीमित छ (अन्तर्राष्ट्रिय आप्रवास सङ्गठन, २०२०) ।

COVID Prevention Kit

कोरोना संक्रमण सुरक्षाका लागि
प्रदान गरिएको कोभिड सुरक्षा कीट

Standard Chartered

actionaid
NEPAL

अध्ययन विधि

३.१ अध्ययन डिजाइन

- स्थानीय सरकारहरूले तयार गरेका नीति, योजना तथा निर्देशिकाको अध्ययन टोलीले समिक्षा गरेको थियो । टोलीले ती नीति तथा योजनाहरू सान्दर्भिक र समावेशी भए-नभएको विचार गरी योजना तथा नीति तयारी प्रक्रियामा सङ्गटासन्न समुदायहरूको सहभागिता सुनिश्चित गरेको थियो । यसका अतिरिक्त, आआफ्नो तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन पहल कार्यान्वयन गर्न विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तनका सम्बन्धमा स्थानीय सरकारहरूसँग पर्याप्त नीति तथा योजना भएको-नभएको टोलीले अन्वेषण गरेको थियो ।
- दस्तावेजहरूको समिक्षा गर्ने क्रममा अध्ययन टोलीले नमुना स्थानीय सरकारहरूको दुई वर्षका वार्षिक बजेट तथा योजना र तिनीहरूको विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन तथा जलवायु परिवर्तनसँग सम्बन्धित क्रियाकलाप, परियोजना एवम् कार्यक्रमका लागि बजेट विनियोजन र मानव अधिकारमा आधारित दृष्टिकोणका मुख्य सिद्धान्तलाई प्रवर्द्धन गर्न यसले कसरी योगदान गरेको छ भन्नेसँग जोड्दै उत्थानशीलता अभिवृद्धिका लागि सङ्गटासन्न समुदायहरूका लागि योजना, नीति तथा सान्दर्भिकतासँगको अनुरूपता अध्ययन गरेको थियो ।

- स्थानीय सरकारहरूकहाँ भ्रमण गर्दा आफ्नो जिम्मेवारी निर्वाह गर्दा, विकास योजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई मूलप्रवाहीकरण गर्दा, योजना तथा नीति कार्यान्वयन गर्दा र नगद तथा भौचर सहायता, विपद् प्रतिकार्यत्मक सामाजिक सुरक्षा र पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य आदिको नविन कार्यपद्धतिलाई बुझ्दा तथा अनुकूलन गर्दा स्थानीय सरकारहरूद्वारा समन्वय, सञ्चार र वित्तीय क्षेत्रमा अनुभव गरिएका संस्थागत चुनौती तथा अवसरको अध्ययन टोलीले अभिलेखीकरण गरेको थियो ।
- अध्ययन टोलीले व्यवस्था गरिएका विद्यमान मानवीय संयन्त्रहरू र सबैभन्दा सङ्कटासन्न समुदायहरूका आवश्यकता सम्बोधन गर्ने क्रममा तिनीहरूको प्रभावकारिताको समिक्षा पनि गरेको थियो । यसरी नै आफ्नो अधिकार प्राप्त गर्न सङ्कटासन्न तथा प्रभावित समुदायहरूको संलग्नतालाई समुदायमा भएको दृश्य र अदृश्य शक्तिले कसरी प्रवर्द्धन वा अवरोध गरिरहेको छ भन्ने पनि टोलीले समिक्षा गरेको थियो ।

३.२ अध्ययनका लागि

नगरपालिका छनोट मापदण्ड

मुलुकका ७ प्रदेश र ७५३ स्थानीय सरकारमध्ये तीन प्रदेश, अर्थात् मधेस, वाग्मती तथा कर्णाली, एवम् सो प्रदेशहरूमा १६ स्थानीय सरकार (१ महानगरपालिका, २ उपमहानगरपालिका, ६ नगरपालिका र ७ गाउँपालिका) अध्ययनका लागि छनोट गरिएका थिए । प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरू चयन गर्न

बहुचरणीय नमुना छनोट विधि प्रयोग गरिएको थियो । नमुना छनोट मापदण्ड दुई वर्ष (१६ पुस २०७६-१५ पुस २०७८, bipadportal.gov.np) मा भएको प्रतिघटना मृत्युका आधारमा निर्धारण गरिएको थियो । प्रतिघटना मृत्यु उच्च, मध्यम र न्यून भएका प्रदेशहरू चयन गरिएका थिए ।

सबै प्रदेशका विपद्घटना, मृत्यु र प्रतिघटना मृत्युको विस्तृत विवरण तालिका २ मा प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययन गरिने क्षेत्रहरू वर्णानुक्रमानुसार सूचीकृत गाउँपालिका, नगरपालिका, उपमहानगरपालिका र महानगरपालिकाहरूको नाम उपयोग गर्दै क्रमरहित नमुनाअनियमित नमूना छनोट (चबलमक ककउप्लिन) विधि मार्फत छनोट गरिएका थिए । नमुना सङ्ख्याहरू निर्धारित आवधिक अन्तराल सहितको क्रमरहित आरम्भिक बिन्दुअनुसार छनोट गरिएका थिए । आवधिक अन्तराल जनसङ्ख्या आकारलाई वाञ्छनीय नमुना आकारले भाग गरी हिसाब गरिएको थियो । छानिएका गाउँपालिका, नगरपालिका, उपमहानगरपालिका र महानगरपालिकाको सूची अनुसूची ३ मा दिइएको छ । अध्ययनका लागि उपलब्ध समय तथा स्रोतलाई मध्यनजर गर्दै नमुना गरिएका नगरपालिका र महानगरपालिकाहरू चयन गरिएका थिए ।

३.३ तथ्याङ्क सङ्कलन विधि

द्वितीयक तथा प्राथमिक दुवै प्रकारका तथ्याङ्क प्रयोग गरी अध्ययन सञ्चालन गरिएको थियो । वर्तमान नीति, योजना, अध्ययन प्रतिवेदन र अन्य सान्दर्भिक दस्तावेजको अध्ययन गरिएको थियो । प्राथमिक तथ्याङ्क पूर्वनिर्धारित जाँचसूची

तालिका २: दुई वर्षको अवधि (१६/९/२०७६-१५/९/२०७८) मा प्रदेशअनुसार घटना सङ्ख्या, मानव मृत्यु र मृत्यु प्रतिघटना

प्रदेश	विपद्घटना सङ्ख्या	मानव मृत्यु	मृत्यु प्रतिघटना	टिप्पणी
प्रदेश १	२,०७५	१८७	०.०९	
मधेस	१,५३०	१०६	०.०७	प्रतिघटना न्यूनतम मृत्युका लागि छनोट गरिएको
वाग्मती	१,१०४	१७६	०.१६	प्रतिघटना औसत मृत्यु सङ्ख्याका लागि छनोट गरिएको
गण्डकी	७८८	२०५	०.२६	
लुम्बिनी	१,३१०	१६३	०.१२	
कर्णाली	४०९	१११	०.२७	प्रतिघटना उच्चतम मृत्युका लागि छनोट गरिएको
सुदूर पश्चिम	७८३	१३६	०.१७	

स्रोत : <https://bipadportal.gov.np/>

(चेकलिस्ट) वा अर्धसंरचित प्रश्नावलीमा आधारित प्रमुख जानिफकार अन्तर्वार्ता, लक्षित समूह छलफल र अवलोकन विधि मार्फत सङ्कलन गरिएको थियो। प्रादेशिक, नगरपालिका र सामुदायिक तहमा लक्षित समूह छलफल, प्रमुख जानिफकार अन्तर्वार्ता एवम् अवलोकन मार्फत सूचना तथा तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएका थिए (तालिका ३)।

तालिका ३ : उत्तरदाताका प्रकारअनुसार प्रमुख जानिफकार अन्तर्वार्ता र लक्षित समूह छलफल सङ्ख्या

क्र.सं.	प्रकारअनुसारका उत्तरदाता	प्रमुख जानिफकार अन्तर्वार्ता	लक्षित समूह छलफल	जम्मा	टिप्पणी
१	स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति / नगरपालिका	१६		१६	गाउँपालिका : ७, नगरपालिका : ६ र महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका : ३
२	नागरिक समाज संस्था	३		३	हेक प्रदेशमा १
३	सङ्घटन समूहहरू (वृद्धवृद्धा, महिला, पुरुष, अपाङ्गता भएका व्यक्तिलागायत)		१६	१६	गाउँपालिका : ७, नगरपालिका : ६ र महानगरपालिका/उपमहानगरपालिका : ३
४	युवा/महिला/सहरी गरिब		७	७	युवा : २, महिला : ३, सहरी गरिब : २
५	प्रदेश सरकार	३		३	मधेश, वामती र कर्णाली प्रदेश
६	सङ्घीय सरकार जम्मा	२		२	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय, गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण
	जम्मा	२४	२३	४७	

COVID-19 Humanitarian Response

Monthly monitoring of 7 symptoms and Accessibility Result

Name: _____ Date: _____

From: _____ Date: _____

How often did you feel these symptoms? (circle the number)

WT	Item	at other	WT
1	no fever	0.0%	100%
2	low fever	0.0%	100%
3	moderate fever	0.0%	100%
4	high fever	0.0%	100%
5	no cough	0.0%	100%
6	low cough	0.0%	100%
7	moderate cough	0.0%	100%
8	high cough	0.0%	100%
9	no difficulty in breathing	0.0%	100%
10	low difficulty in breathing	0.0%	100%
11	moderate difficulty in breathing	0.0%	100%
12	high difficulty in breathing	0.0%	100%

How often did you feel these symptoms? (circle the number)

How often did you feel these symptoms? (circle the number)

How often did you feel these symptoms? (circle the number)

परिणाम तथा विश्लेषण

४.१ स्थानीय सरकारहरूले निर्वाह गर्ने भूमिका तथा जिम्मेवारी

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ ले संस्थागत संरचना स्थापना गर्ने र तीनै तहका सरकारलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको भूमिका तथा जिम्मेवारी तोक्ने व्यवस्था गरेको छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ ले सङ्घटासन्न क्षेत्रहरू पहिचान गर्न र विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्न निर्देशन दिएको छ। यसरी नै जलवायु परिवर्तन नीतिले स्थानीय तहको योजना प्रक्रियामा जलवायु परिवर्तन अनुकूलनलाई समायोजन गर्न आह्वान गर्दछ। विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ ले स्थानीय सरकारहरूलाई स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी क्रियाकलाप र सेवा सञ्चालनसँग सम्बन्धित १६ मुख्य भूमिकाको व्यवस्था गरेको छ। यी भूमिका तथा जिम्मेवारीहरू विभिन्न नगरपालिकाले एकनासले कार्यान्वयन गरेको वा निर्वाह गरेको अध्ययनको क्रममा पाइएन।

सबै नगरपालिकाले (१) विपद् व्यवस्थापन बजेट विनियोजन, (२) गैरसरकारी संस्था, नागरिक समाज संस्था र स्वयंसेवकहरूसँगको समन्वयमा विपद् व्यवस्थापन क्रियाकलापको कार्यान्वयन, (३) सार्वजनिक संस्था तथा उद्यमी व्यवसायीहरूले सञ्चालन गरेका विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलापको अनुगमन, (४) विपद् प्रभावित घरधुरीहरूको पहिचान तथा वर्गीकरण र पहिचान कार्ड वितरण, (५) विपद् प्रभावित समुदायहरूमा उद्धार तथा राहतको व्यवस्था, (६) सङ्घीय तथा प्रादेशिक विपद् जोखिम व्यवस्थापन समितिहरूका निर्णय अनुसार कार्य र (७) तोकेबमोजिम अन्य विपद् व्यवस्थापन कार्यसम्बन्धी केही सान्दर्भिक क्रियाकलापहरू गरेका छन् ।

यी भूमिकाहरू कुन हदसम्म निर्वाह गरिए भन्ने कुरा नै सरोकारको विषय हो । उदाहरणका लागि, निश्चित स्थानीय अधिकारी तथा नगरपालिकाहरूलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी तालिम दिइयो तर समुदायहरूको सङ्घटनताको स्वतन्त्रतापूर्वक मूल्याङ्कन गर्न सक्ने र विपद् जोखिम न्यूनीकरण योजना तथा नीति तयार गर्न सक्ने दक्ष मानव संसाधन नगरपालिकाहरूसँग नभएको स्थानीय अधिकारीहरूले बताएका थिए । यी नगरपालिकाहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी तालिमप्राप्त व्यक्तिहरूको व्यवस्थित तथ्याङ्क उपलब्ध थिएन । निर्वाचित प्रतिनिधिहरूको अभिमुखीकरण गर्ने क्रममा सङ्घीय वा प्रादेशिक सरकारहरूद्वारा केही अवधारणात्मक बुझाइ प्रदान गर्नको साथै स्थानीय सरकारहरूलाई सहयोग गर्न प्रशिक्षण कार्यक्रम प्रायः दातृ संस्थाद्वारा आर्थिक सहयोगमा गैरसरकारी संस्था/नागरिक समाज संस्थाहरूले आयोजन गरेका थिए ।

यसरी नगरपालिकाहरूले दातृ संस्थाद्वारा आर्थिक सहयोग गरिएका परियोजनाको सहयोगमा केही संयुक्त कार्यहरू गरेका थिए । उदाहरणका लागि, युरोपेली सङ्घ र अक्सफामबाट आर्थिक सहयोगप्राप्त कोसी प्रभावित समाज (कोसी भिक्टिम सोसाइटी) र हिमालय संरक्षण समूह (Himalayan Conservation Group) को सहयोगमा सप्तरी जिल्ला स्थित तिरहुत गाउँपालिकामा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना तयार गरिएको थियो । जापान अन्तरिक्ष सहयोग निकायले ललितपुर महानगरपालिकाको विपद् उत्थानशीलता योजनाको तयारीमा मद्दत गरेका थिए भने नेपाल रेडक्रस सोसाइटी/सहरी उत्थानशीलता तथा संलग्नता सुदृढीकरण (स्ट्रेन्थेनिङ अर्बन रेजिलियन्स एन्ड इन्गेज्मेन्ट) परियोजनाले गोदावरी नगरपालिकामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलापमा सहयोग गरेको थियो ।

स्थानीय सरकारहरूले विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरेका छन् । कोभिड-१९, बाढी र भूकम्प जस्ता विभिन्न प्रकारका विपद्को अनुभव गरेका स्थानीय सरकारहरूले विपद्

व्यवस्थापन कोषको महत्वलाई आत्मसात् गरेका छन् । विगत दुई वर्षमा १६ वटा स्थानीय सरकारले रु. ३९,४२,००,००० (अमेरिकी डलर ३१,५०,०००) विनियोजन गरेका थिए, जसमध्ये रु. २७,६६,१०,००० (अमेरिकी डलर २२,१०,०००) अर्थात् ७० प्रतिशत खर्च गरे । कोष मुख्यतया कोभिड-१९ र अन्य मानवीय प्रतिकार्यमा खर्च गरिएको थियो । विपद् जोखिम न्यूनीकरण चक्रभरि यस कोषलाई परिचालन गर्नको पछाडिको भावनालाई स्थानीय अधिकारीहरूले स्वीकार गर्दै ननु, जुन कुरा उनीहरूले जोखिम न्यूनीकरण, रोकथाम र विपद् पूर्वतयारी क्रियाकलापहरूमा गरेका न्यूनतम खर्चबाट प्रष्ट हुन्छ ।

स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना तयार गरेका केवल सात नगरपालिकाले सहभागितामूलक औजारहरू प्रयोग गर्दै विभिन्न सङ्घटनताका क्षेत्र तथा समुदायहरू पहिचान गरेका थिए । नगरपालिकाहरूले विगतका घटना र भौगोलिक तथा सामाजिक-आर्थिक अवस्थाका आधारमा सङ्घटन समुदाय र क्षेत्रहरूको पहिचान गरेका थिए । घरपरिवार तहमा सङ्घटनता मूल्याङ्कन गरिएको छैन । यद्यपि नगरपालिकाहरूले प्रतिकार्यका लागि सङ्घटनता मापदण्ड प्रयोग गर्दै विपद् आएपछि प्रभावित घरपरिवारहरू पहिचान गरेका थिए ।

यी सबै नगरपालिकाले कोभिड-प्रतिकार्य परियोजनाहरू सञ्चालन गरेका छन् । यसका अतिरिक्त, आठवटा नगरपालिकाले आफ्नै स्रोत प्रयोग गरी विपद् पूर्वतयारी तथा न्यूनीकरण क्रियाकलाप कार्यान्वयन गरेका छन् । खोजी तथा उद्धार सामग्री भण्डारण (गोदावरी), तटबन्ध मर्मत वा निर्माण (सुरुङ्गा, मनरा सिसवा र कलैया), पहिरो/गल्छी नियन्त्रण (थाक्ने) र पहिरो नियन्त्रण/रोकथाम-रिटेन्सन पर्खाल (नौकुण्ड र हेलम्बु) केही यस्ता उदाहरण हुन् । केवल ५० प्रतिशत नगरपालिकाले आफ्नै आन्तरिक कोष प्रयोग गरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलाप सुरु गरेका छन् । यसले के इङ्कित गर्छ भने विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलापहरू मुख्यतया परियोजना/नागरिक समाज संस्था/गैरसरकारी संस्थाहरूले कार्यान्वयन गर्दछन् भने स्थानीय सरकारहरू यस्ता क्रियाकलापमा पछि परेका छन् ।

विपद् आइपर्दा स्थानीय सरकारहरूले सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारले तोकेका काम पूरा गरेका छन्, जसका लागि विपद् प्रभावित क्षेत्रमा उद्धार र राहतको व्यवस्था गरिएको थियो । यद्यपि विपद् व्यवस्थापन समितिको न्यूनतम सहभागिता रहेको यी क्रियाकलापहरू तदर्थ छन् र अधिकांश नमुना नगरपालिकाहरूमा विपद् कार्यदल गठन गरिएको छैन ।

स्थानीय (स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति) वा वडा (वडा विपद् व्यवस्थापन समिति) वा समुदाय (सामुदायिक विपद्

व्यवस्थापन समिति) तहका विपद् जोखिम न्यूनीकरण संस्था विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि आधारशीला हुन् । यद्यपि ३७ प्रतिशत नमुना नगरपालिकाले मात्र यस्ता समिति गठन गरेका थिए । सान्दर्भिक तालिम दिएपछि ६ वटा नगरपालिकामा कार्यदलहरू गठन गरिएका थिए, तर उनीहरू नगरपालिकासँग नियमित सम्पर्कमा छैनन् न त उनीहरूलाई पुनर्ताजगी तालिम नै दिइएको छ । अधिकांश कार्यदल परियोजना वा विकास साभेदारहरूले सहयोग गरुन्जेल मात्र सक्रिय रहन्छन् । हरेक नगरपालिकामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति तोकिएको छ । यद्यपि निजलाई अन्य भूमिका पनि सुम्पिएको छ । समर्पित विपद् व्यवस्थापन तथा वातावरण शाखा ललितपुर, हेटौडा र कलैयामा मात्र छ ।

नगरपालिका अधिकारीहरूको सीमित सचेतना सहित मनोवृत्तिजन्य अवरोधले विपद् जोखिम न्यूनीकरण संस्थाहरूको गठन हुन दिएन । पालिका तहमा विपद् व्यवस्थापन समिति छ र सबै निर्णय नगरपालिका तथा समितिले गर्छन् । यसले वडा विपद् व्यवस्थापन समितिको आवश्यकता तथा सान्दर्भिकतामा प्रश्न तेर्स्याएको छ ।

नगरपालिकाहरूमध्ये ६३ प्रतिशतसँग वडा विपद् व्यवस्थापन समिति वा सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति थिएन । यसका कारण निर्वाचित स्थानीय प्रतिनिधिहरूले विपद् प्रतिकार्यलाई प्राथमिकता नदिएका वा आवश्यक कर्मचारीहरू लगायत स्रोतको कमी वा प्राविधिक ज्ञानको कमी रहेका छन् । तिरहुत, हेटौडा, थाक्ले, नौकुण्ड, शङ्खरापुर, गोदावरी र ललितपुर गरी कुल ४७ प्रतिशत नगरपालिकाले विभिन्न नागरिक सामाजिक संस्था वा गैसरसरकारी संस्थाहरूसँगको समन्वय तथा सहकार्यमा विपद् व्यवस्थापन योजनाहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरेका थिए । यद्यपि कुनै पनि योजना सम्बन्धित नगरपालिकाका वार्षिक योजना तथा बजेटमा पूर्ण रूपले मूलप्रवाहीकरण र समायोजन गरिएका थिएनन् ।

भवन संहिता उत्थानशील भौतिक संरचनाहरूका लागि आधारशीला हो । जम्मा ३७ प्रतिशत नगरपालिका अर्थात् कलैया, हेटौडा, नौकुण्ड, शङ्खरापुर, गोदावरी र ललितपुर महानगरपालिकाले भवन संहिता तर्जुमा गरी प्रभावकारी ढङ्गले कार्यान्वयन गरेका छन् । अन्य नगरपालिकाहरूमा मुख्यतः बैङ्कको ऋण लिई घर निर्माण गर्नेहरूले भवन संहिता पालना गर्दछन् । गाउँपालिकाहरूमा भवन संहितालाई प्रायः बेवास्ता गरिन्छ । भवन संहिताका बारेमा प्रचारप्रसार नहुनु, संहिता कार्यान्वयन गर्न र यसको पालना भए-नभएको अनुगमन गर्न प्राविधिक कर्मचारी तथा मानव संसाधनको कमी हुनु, नीतिहरू लागू गर्ने दिशामा न्यून प्रतिबद्धता हुनुका कारण नगरपालिकाहरूले भवन

संहिता तयार गरेका छैनन् वा प्रभावकारी रूपले कार्यान्वयन गरेका छैनन् ।

अधिकांश नगरपालिका (७५ प्रतिशत) ले आवश्यकतानुसार आपत्कालीन मक डिल र कृत्रिम घटना अभ्यास गरेका छैनन् । केवल १८ प्रतिशत नगरपालिका (ललितपुर, गोदावरी र शङ्खरापुर) ले विपद्सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गरेका छन् । यद्यपि यी नगरपालिकाहरूले BIPAD पोर्टलमा विपद्सँग सम्बन्धित सूचना नियमित रूपले अद्यावधिक गर्दैनन् । विपद् घटना, प्रभावित घरपरिवार, राहत, प्रतिकार्य तथा सेवा प्राप्त गरिरहेका घरपरिवार र विपद् जोखिम न्यूनीकरणसम्बन्धी कार्यहरूको तथ्याङ्क आधार (डेटाबेस) कुनै पनि नमुना गाउँपालिकामा व्यवस्थित ढङ्गले कायम गरिएको पाइएन । नमुना नगरपालिकाहरूमध्ये तीनवटा नगरपालिकाले मात्र विपद् घटना र नगरपालिकाद्वारा सहयोग गरिएका घरपरिवारसम्बन्धी सूचनाको निश्चित तहको अभिलेख राखेका छन् । समर्पित सूचना प्रविधि अधिकृतहरू भए तापनि दृक्ष्य पोर्टलको रिपोर्टिङ संयन्त्रका बारेमा उनीहरूलाई राम्ररी अभिमुखीकरण गरिएको छैन ।

केवल तीनवटा नगरपालिका (१९ प्रतिशत), अर्थात् ललितपुर, गोदावरी र शङ्खरापुरले आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना गरी कार्यान्वयन गरिरहेका छन् । प्रशिक्षित व्यक्तिहरूलगायत स्रोतको कमी हुनु र आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र सञ्चालन गर्न समर्पित भूमिका नसुम्पनु अन्य नगरपालिकाहरूले आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना गर्न नसकेका मुख्य कारण हुन् । यसरी नै कलैया, हेटौडा र ललितपुर गरी जम्मा तीन नगरपालिका (१९ प्रतिशत) सँग दमकल तथा प्रशिक्षित कर्मचारीहरू छन् । यद्यपि अग्नि शामकहरू नवीनतम अग्नि सुरक्षा उपायहरूका बारेमा प्रशिक्षित हुन आवश्यक छ । ललितपुर महानगरपालिका र हेटौडा उपमहानगरपालिकाका अग्नि शामकले विशिष्टकृत तालिम प्राप्त गरेका छन् भने कलैया उपमहानगरपालिकाका अग्नि शामकले केवल सञ्चालनस्तरीय तालिम हासिल गरेका छन् ।

मधेस तथा कर्णाली प्रदेशका नगरपालिकामा भूमिका तथा जिम्मेवारी सम्पादन धेरै कमजोर पाइयो । यसरी कमजोर हुनुका कारण सुम्पिएका भूमिका तथा जिम्मेवारीका बारेमा सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूमा सामान्य बुझाइको कमी हुन सक्छ । यसबाहेक विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्रणाली तथा संरचनाको सुदृढीकरणमा उनीहरू केन्द्रित थिएनन् । स्थानीय सरकारहरूले निर्वाह गरेका भूमिका तथा जिम्मेवारीलाई सङ्क्षिप्त रूपले तालिका ४ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

तालिका ४ : स्थानीय सरकारहरूद्वारा निर्वाह गरिएका भूमिका तथा जिम्मेवारीको सारांश

क्र.सं.	भूमिका तथा जिम्मेवारी	सुरक्षा नगरपालिका	गाविस नगरपालिका	मनरा प्रिखवा नगरपालिका	कलेजा उपमहानगरपालिका	जमनाथपुर गाउँपालिका	हेडौटा उपमहानगरपालिका	शान्ति गाउँपालिका	नौकुण्ड गाउँपालिका	हेलम्बु गाउँपालिका	शङ्करपुर नगरपालिका	गाविस नगरपालिका	ललितपुर महानगरपालिका	नलगाड नगरपालिका	केशी खल्ला गाउँपालिका	त्रिवेणी गाउँपालिका	जम्मा	प्रतिशत
१.	विपद् व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	७	४४
२	विपद् जोखिम व्यवस्थापन बजेट विनियोजन गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	१६	१००
३	सरकारी संस्था/गैरसरकारी संस्था/स्वयंसेवकसंगको सहकार्यमा विपद् व्यवस्थापन क्रियाकलापहरू कार्यान्वयन गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	१६	१००
४	विपद् व्यवस्थापन का बोरोमा स्थानीय तहका पदाधिकारी, कर्मचारी, स्वयंसेवक, परिचालक तथा समुदायहरूलाई तालिम दिने	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	१६	१००
५	भौतिक संरचनाहरू निर्माण गर्दा भवन संहिता तथा अन्य स्वीकृत निर्देशिका लागू गर्ने	-	-	-	✓	-	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-	-	-	६	३७
६	वडा वा सामुदायिक तहमा विपद्पूर्वतयारी तथा विपद्प्रतिकार्य समितिहरू गठन गर्ने	-	-	-	-	-	✓	-	✓	-	✓	✓	✓	-	-	-	६	३७
७	तत्काल रहत तथा प्रतिकार्यका लागि आपत्कालीन मक अभ्यास सञ्चालन गर्ने	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	✓	✓	✓	-	-	-	४	२५
८	विपद्प्रभावित क्षेत्रहरूमा उद्धार तथा राहत प्रदान गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	१६	१००
९	सार्वजनिक संस्था र उद्यम व्यवसायीले सञ्चालन गर्ने क्रियाकलापहरूको अनुगमन गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	१६	१००
१०	स्थानीय तहमा विपद् व्यवस्थापन सूचना प्रणाली/इक्ष्ण पोर्टल र पूर्वसूचना प्रणाली तयार गरी सञ्चालन गर्ने	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	✓	-	-	-	३	१९
११	स्थानीय तहमा आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरू स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने	-	-	-	-	-	-	-	-	-	✓	✓	✓	-	-	-	३	१९
१२	विपद्का कारण हराएका, क्षतिग्रस्त भएका वा नष्ट भएका कागजातको अपिलेख कायम गर्ने र अद्यावधिक गर्ने	-	-	-	-	-	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	९	५६
१३	विपद्प्रभावित घरधुरीहरू पहिचान गर्ने, उनीहरूलाई वर्गीकरण गर्ने र पहिचान कार्ड वितरण गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	१६	१००
१४	तयार अवस्थामा दमकल र अन्य उपकरण कायम गर्ने	-	-	-	✓	-	✓	-	-	-	-	-	✓	-	-	-	३	१९
१५	सङ्घीय/प्रादेशिक विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यकारी समितिका निर्णयानुसार अन्य कार्य गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	१६	१००
१६	विपद् व्यवस्थापन को क्षेत्रमा तोकिएका अन्य कार्य (बाढी, पहिरो, भूकम्प, महामारी आदिसम्बन्धी उद्धार तथा प्रतिकार्य) गर्ने	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	१६	१००

४.२ स्थानीय सरकारहरूद्वारा तर्जुमा र कार्यान्वयन गरिएका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नीति तथा योजना

नीति तथा कानून विभिन्न तहका सरकारका भूमिका र जिम्मेवारी निर्धारण गर्ने महत्वपूर्ण कानुनी दस्तावेजहरू हुन् । नीतिगत दस्तावेजहरू सङ्घीय तहमा उपलब्ध छन् भन्ने कुरा अध्ययनको क्रममा थाहा भयो (अनुसूची) । यद्यपि प्रादेशिक र स्थानीय सरकारहरूमा आवश्यक कानून तथा कानूनको तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन न्यून छ । स्थानीय सरकारहरूले कम्तीमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना, विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना, विपद् व्यवस्थापन कोष निर्देशिका र आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रका लागि कार्यविधि तयार गर्ने अपेक्षा गरेको छ ।

अध्ययनको क्रममा ५६ प्रतिशत नगरपालिका, अर्थात् कलैया, हेटौडा, थाक्ले, नौकुण्ड, हेलम्बु, शङ्खरापुर, गोदावरी, ललितपुर र नलगाडले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन तर्जुमा गरेको पाइयो । बाँकी नगरपालिकाहरूले प्राविधिक क्षमताको कमीका कारण विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन र योजना तयार गरेका थिएनन् । स्थानीय ऐन

तथा नीति तयार नगरेका नगरपालिकाहरू सङ्घीय ऐन र नीतिमा भर पर्दछन् र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन क्रियाकलाप सञ्चालन गर्दा स्थानीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन समितिका निर्णयानुसार काम गर्दछन् ।

नमुना नगरपालिकाहरूमध्ये जम्मा ४४ प्रतिशत नगरपालिका (तिरहुत, हेटौडा, थाक्ले, नौकुण्ड, शङ्खरापुर, गोदावरी र ललितपुर) ले स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना तयार गरेका थिए र १९ प्रतिशत नगरपालिकाले विभिन्न संस्था, नागरिक समाज संस्था र निजी क्षेत्रसँगको समन्वय तथा सहकार्यमा आगलागी, पहिरो एवम् भूकम्पलाई मुख्य विपद्का रूपमा मध्यनजर गर्दै विपद् पूर्वतयारी तथा प्रतिकार्य योजना तयार गरेका थिए । योजनाहरूलाई नगर परिषद्हरूले अनुमोदन गरेका छन् । तर स्थानीय विकास योजना प्रक्रियामा यी योजनाहरू पूर्ण रूपले मूलप्रवाहीकरण भएका छैनन् । विपद् व्यवस्थापन योजनाहरूमा उल्लेख गरिएका प्राथमिकताका कार्यभन्दा अन्य विकास कार्यलाई प्राथमिकता दिइन्छ ।

विगतमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यका लागि बजेट सुनिश्चित गर्न एक सीमा तोकिन्थ्यो, तर अहिले स्थानीय सरकारहरू विपद् जोखिम न्यूनीकरणको बजेटका लागि बाध्य छैनन् जब कि विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई बजेटका लागि प्राथमिकता क्षेत्रका रूपमा निर्धारण गरिएको छ । परिणाम स्वरूप, अधिकांश स्थानीय सरकारमा यी योजनाहरूले आफ्नो औचित्य एवम् विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा योगदान सम्बन्धी प्रश्न उठाउँदै केवल कागजमा सीमित छन् र विरलै कार्यमा रूपान्तरण हुन्छन् ।

यसरी नै ३७ प्रतिशत नगरपालिका (हेटौडा, नौकुण्ड, हेलम्बु, शङ्खरापुर, गोदावरी र ललितपुर) ले विपद् व्यवस्थापन कोष परिचालन निर्देशिका तयार गरेका छन् । विपद् प्रतिकार्यका लागि उपलब्ध स्रोतलाई प्रभावकारी ढङ्गले परिचालन गर्न निर्देशिकालाई पालना गर्दै स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिहरूले गरेका निर्णयले यी नगरपालिकाहरूलाई सहयोग गरेका छन् ।

सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयद्वारा तयार गरिएको नमुना निर्देशिकालाई सन्दर्भको उचित विश्लेषण नगरी अनुकूलन गरिएको छ । यी मध्ये कुनै पनि नगरपालिकाले न्यूनतम राहत मापदण्ड निर्धारण गरेको छैन । यथार्थमा, निर्वाचित प्रतिनिधि तथा नगरपालिका अधिकारीहरूले क्षेत्र मापदण्ड, मूल मानवीय मापदण्ड र मानवीय कार्य एवम् विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि अन्य सान्दर्भिक मार्गदर्शक सिद्धान्तहरूको सीमित बुझाइ व्यक्त गरे । विपद् व्यवस्थापन कोष परिचालन निर्देशिका तयार नगरेका नगरपालिकाहरूले

मञ्जूषा १

“पालिकाले स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन र विपद् राहत वितरण निर्देशिका तर्जुमा गरेको छ । हामी अन्य आवश्यक विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तथा निर्देशिकाको पनि महत्व महसुस गर्दछौं तर हाम्रो सीमित प्राविधिक विज्ञताका कारण तयार गर्न असमर्थ छौं । हामी तात्कालिक आवश्यकता र तात्कालिकतानुसार तदर्थ आधारमा निर्णय गरिरहेका छौं । केवल निश्चित नीतिहरूको अभावकै कारण हामी विपद्प्रभावित व्यक्तिहरूलाई सहयोग गर्ने काम रोक्न सक्दैनौं ।”

- निमा ग्याल्जेन शेर्पा,
अध्यक्ष, हेलम्बु गाउँपालिका

स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिका बैठक आयोजन गर्दछन् र विपद् राहत तथा प्रतिकार्यका लागि क्रियाकलाप र बजेट सिफारिस गर्दछन् वा अनुमोदन गर्दछन् । स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति बैठकको सिफारिसमा नगरपालिकाहरूले सिफारिस गरेका क्रियाकलाप वा प्रतिकार्यका लागि रकम निकासी गर्नुपर्छ ।

नमुना छनोट गरिएका १६ नगरपालिकामध्ये केवल तीन नगरपालिका (१९ प्रतिशत) अर्थात् शङ्खरापुर, गोदावरी र ललितपुर महानगरपालिकाले स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र स्थापना गरेका छन् र कार्यविधि तर्जुमा गरेका छन् । सामान्यतया, सूचना प्रविधि अधिकृतलाई स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र सञ्चालन गर्न जिम्मेवारी दिइएको छ । यद्यपि विभिन्न खालका प्राथमिकता भएका कारण कार्यविधि निर्धारण गरे बमोजिम स्थानीय आपत्कालीन सञ्चालन केन्द्रहरूले काम गरेको वा जिम्मेवारी जस्तै सूचना व्यवस्थापन, सरोकारवालाहरूसँग समन्वय, नीति तथा योजना कार्यान्वयन र सरोकारवालाहरूको क्षमता अभिवृद्धि वहन गरेको पाइएन ।

यसका अतिरिक्त, नगरपालिकाहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई तल्लो प्राथमिकतामा राखेका छन्, तथ्याङ्कको उपलब्धता सीमित छ र जोखिम मूल्याङ्कन एवम् विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा मानवीय संयन्त्रको विकासमा लगानी गरिएको छैन । सम्बन्धित अधिकारीहरूको प्राथमिकता स्थानीय आपत्कालीन सञ्चालन केन्द्रको सुदृढीकरणमा भन्दा पनि नियमित कार्यमा रहेको छ । स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रहरू परियोजनाहरूको सहयोगमा स्थापित भएका थिए । परियोजनाहरूको कार्य अर्वाधि सकिएपछि न समुदाय न सङ्घीय वा प्रादेशिक सरकारले स्थानीय सरकारलाई यी केन्द्रहरूको कार्यका लागि जवाफदेही बनाउन सके । स्थानीय सरकारहरूले स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रको आवश्यकतालाई सूचना व्यवस्थापन तथा ज्ञान केन्द्र र उद्धार उपकरण भण्डार गृह आदिका रूपमा अनुभूति गरेका छन् । यद्यपि समर्पित कर्मचारीहरू तोकिएको र तोकिए ता पनि स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्रलाई सञ्चालन गर्न उनीहरूलाई तालिम दिइएको पाइएन ।

कार्यकारी तथा कर्मचारीहरू सचेत भएका र विकास साभेदारहरूबाट सहयोग गरिएका स्थानीय सरकारहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा उल्लेखनीय प्रगति भएको छ । तथापि योजना तथा नीतिप्रतिको स्वामित्व तुलनात्मक रूपमा कम भएको पाइएको छ । स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन

मञ्जूषा २

“नगर कार्यालय विशेषगरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन शाखामा कमसल भौतिक सुविधा र स्रोत छन् । यसले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु उत्थानशीलता योजनाहरूको कार्यान्वयनमा अवरोध खडा गर्दछ ।”

- आनन्दकुमार यादव

विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति,
तिरहुत गाउँपालिका, सप्तरी

ऐन, नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको सम्बन्धमा अन्य समुदायहरूमा निर्वाचित राजनीतिक तथा कार्यकारी दुवै निकायतिर प्रतिबद्धता एवम् जवाफदेहिता न्यून भएको पाइएको छ ।

कार्यकारी अधिकृतहरूको प्रायः भइरहने सरुवा र अनुगमन तथा सहयोग प्रणालीका लागि आवश्यक संयन्त्रको कमीले पनि प्रगतिमा अवरोध पुऱ्याएको छ । यी योजनाहरूमा प्रायः गैरसरकारी संस्थाहरूले अगुवाइ गर्ने र परामर्शदाताहरूले भूमिका निर्वाह गर्ने हुँदा वडाका प्रतिनिधिको संलग्नता सहित समुदायको सहभागिता तथा प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गरिन्छ । यी योजनाहरूलाई कुनै पनि नगरपालिकाले कुनै पनि आपत्कालीन स्थितिमा सायदै उल्लेख गर्दछ । स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजनाहरू सङ्कटासन्न क्षेत्र तथा समुदायको विस्तृत विश्लेषणमा आधारित हुनुभन्दा लक्ष्य पूरा गर्न तयार गरिन्छन् । तसर्थ, स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजनाहरू क्षेत्र तथा समुदायको सङ्कटासन्नता मूल्याङ्कनमा केन्द्रित हुनुपर्छ ताकि विपद् आउँदा यिनीहरूलाई यो दस्तावेजले मार्गनिर्देशन गरोस् । नगरपालिकापिच्छे विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनको प्रगति विवरण तालिका ५ मा प्रस्तुत गरिएको छ ।

४.३ स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन संस्था तथा संरचना

तालिका ५ : स्थानीय सरकारहरूद्वारा तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिएका कानून, नीति र योजना

	स्थानीय योजना तथा नीति	तिरहुत गाउँपालिका	सुरुङ्गा नगरपालिका	गोलबजार नगरपालिका	मनरा सिसवा नगरपालिका	कलैया उपमहानगरपालिका	जगरनाथपुर गाउँपालिका	हेटौडा उपमहानगरपालिका	थाक्रे गाउँपालिका	नौकुण्ड गाउँपालिका	हेलम्बु गाउँपालिका	शङ्खरापुर नगरपालिका	गोदावरी नगरपालिका	ललितपुर महानगरपालिका	नलगाड नगरपालिका	कुशे खलङ्गा गाउँपालिका	त्रिवेणी गाउँपालिका	जम्मा	प्रतिशत
१	स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन	-	-	-	-	√	-	√	√	√	√	√	√	√	-	-	९	५६	
२	स्थानीय विपद् व्यवस्थापन कोष परिचालन निर्देशिका	-	-	-	-	-	-	√	-	√	√	√	√	√	-	-	-	६	३७
३	स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र कार्यान्वयन निर्देशिका	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	√	√	√	-	-	-	३	१९
४	स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना	√	-	-	-	-	-	√	√	-	√	√	√	√	-	-	-	७	४४
५	विपद्प्रतिकार्य योजना (आगलागी, पहिरो र भूकम्प)	-	-	-	-	-	-	-	-	√	-	-	√	√	-	-	-	३	१९

तालिका १६ मा प्रस्तुत गरिएभन्ने अध्ययनमा समावेश गरिएका सबै १६ नगरपालिकाले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन र निर्देशिका अनुसार स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति गठन गरेका छन् । ती नगरपालिकाहरू मध्ये ५६ प्रतिशत नगरपालिका (कलैया, हेटौडा, थाक्रे, नौकुण्ड, हेलम्बु, शङ्खरापुर, गोदावरी, ललितपुर र नलगाड) ले स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तयार गरी कार्यान्वयन गर्दै आएका छन् । स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिमा महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, युवा तथा वृद्धवृद्धाको सहभागिताबारे सङ्घीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐनले प्रष्टसँग उल्लेख गरेको छैन ।

यसरी नै सङ्घीय मामिला तथा सामान्य मन्त्रालयले जारी गरेको नमुना ऐनलाई अनुसरण गर्ने स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐनले पनि स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिमा सङ्घटासन व्यक्तिहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्दैन । तसर्थ, सङ्घटासन समुहहरूको प्रतिनिधित्व सीमित छ । परिणामस्वरूप, सो समुहहरूको निर्णय प्रक्रियामा निकै कम प्रभाव देखिन्छ । स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिका धेरै पदमा वडाध्यक्ष, नेपाल रेड क्रस सोसाइटी, विपद् जोखिम न्यूनीकरण विशेषज्ञ, शाखा अधिकृत/प्रमुख, राजनीतिक दलहरूका

प्रतिनिधि आदि जस्ता संस्थाद्वारा प्रतिनिधित्व गरिन्छ । तसर्थ, समितिमा महिला र सङ्घटासन तथा सिमान्तकृत समूहहरूको प्रतिनिधित्वको प्रत्याभूति हुँदैन । उदाहरणका लागि, ललितपुर महानगरपालिकाको स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिमा संस्था तथा कर्मचारीहरूको प्रतिनिधित्व गर्ने १७ जना सदस्य छन् ।

यस्तै-यस्तै स्थिति अन्य नगरपालिकाहरूमा पनि देखिन्छन् । महिला तथा सिमान्तकृत समूहहरूको सहभागिता सुनिश्चित गर्ने वडा विपद् व्यवस्थापन समितिहरूमा भने परिदृश्य फरक छ । यसका मुख्य कारण के हो भने सदस्यहरू स्थानीय विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐनको प्रावधानअनुसार वडा विपद् व्यवस्थापन समितिहरूको हिस्सा हुनुपर्छ । उदाहरणका लागि, ललितपुर महानगरपालिका, वडा नं. ९ मा गठन गरिएको वडा विपद् व्यवस्थापन समितिहरूमा नौ सदस्य छन्, जसमध्ये ४ जनाले महिला तथा सिमान्तकृत समूहहरूको प्रतिनिधित्व गर्दछन् ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी जानकारी र क्षमता विकास पहलहरूमा सीमित पहुँच भएका महिला तथा सिमान्तकृत समूहहरूबाट निर्वाचित प्रतिनिधिहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि आवश्यक ज्ञान एवम् सीप पर्याप्त हुने

गरी विकास गरेका छैनन् । परिणामस्वरूप, उनीहरू विभिन्न सान्दर्भिक मञ्चमा विपद् जोखिम न्यूनीकरणका एजेन्डा उठाउनका लागि सक्रिय हुन सकेका छैनन् । यो कुरा स्थानीय सरकारको नेतृत्व पक्षमा स्पष्ट छ । धेरैजसो नगर अध्यक्ष र स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिका प्रमुख पुरुष छन् । यसरी नै अधिकांश वडाध्यक्ष र सदस्य पनि पुरुष नै छन् । धेरैजसो उपाध्यक्ष महिला भए पनि बजेटसम्बन्धी निर्णय प्रक्रियामा उनीहरूसँग शक्ति छैन र विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यहरूमा सक्रिय रूपले संलग्न छैनन् ।

अधिकांश नगरपालिकामा गठन भएका समितिमा र योजना, निर्देशिका, मापदण्ड तथा नीति तयार गर्ने कार्यमा महिला, युवा एवम् सङ्घासन्न व्यक्तिहरूको सहभागिता अपर्याप्त छ । परिणामस्वरूप, समुदायहरूका विशेष आवश्यकता विपद् जोखिम न्यूनीकरण प्रतिकार्य र अन्य पहलहरूमा प्रायः बेवास्ता गरिन्छ । फलस्वरूप, महिला, युवा, वृद्धवृद्धा, गर्भवती, स्तनपान गराउने महिला तथा अपाङ्गता भएका व्यक्तिका विशेष आवश्यकता र कोभिड-१९ महामारीका बेला क्वारेन्टाइन केन्द्र तथा आश्रयहरूमा यौनिक तथा लैङ्गिक अल्पसंख्यक र एच.आइ.भी/एड्स सहित बाँचिरहेका व्यक्तिहरू जस्ता बहिष्करणमा परेका समूहले भोग्नु परेको अपमान एवम् अप्ठ्यारोलाई विचार नगरी आइसोलेसन तथा क्वारेन्टाइन केन्द्रहरूको निर्माण हालको उदाहरण हो ।

यसले निर्णय गर्ने पदहरूमा महिला, युवा तथा सङ्घासन्न समूहको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न व्यापक संवाद र कानुनी रूपमा बाध्यकारी प्रावधानहरू आवश्यक छन् भनि सङ्केत गर्दछ । यद्यपि विपद् व्यवस्थापन समिति लगायत विभिन्न समितिमा महिला तथा सिमान्तकृत र सङ्घासन्न समूहहरूको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न थाक्ने र नौकुण्ड जस्ता केही नगरपालिकाहरूले

लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण निर्देशिका तयार गरेका छन् ।

तिरहुत, हेटौडा, थाक्ने, नौकुण्ड, शङ्खरापुर र नलगाड नगरपालिकाले प्राथमिक उपचार, खोजी, उद्धार आदिका लागि विपद्प्रतिकार्य टोली गठन गरेका छन् । हरेक प्रतिकार्य टोलीमा तीनदेखि पाँच जना प्रशिक्षित सदस्य छन्, जो मुख्यतः महिला तथा युवा छन् । विभिन्न विपद्बाट सिकिएका पाठ सहित आपत्कालीन प्रतिकार्य क्रमिक ढङ्गले बढी समावेशी हुँदैछ । कोभिड-१९ महामारीको दोस्रो र तेस्रो लहर आउँदा नगरपालिकाहरूले सङ्घासन्न व्यक्तिहरूका विशेष आवश्यकतालाई मनन गरेको पाइयो । विपद् व्यवस्थापन योजनाहरूमा समावेशीपनका बारेमा निश्चित हदसम्म उल्लेख गरिए पनि नमुना छनोटमा परेका नगरपालिकाको कार्यमा सो प्रतिबिम्बित भएको पाइन्छ । प्रसवका बेला सहयोग गर्न शङ्खरापुरले केही सामग्रीहरू भण्डारण गरेको बाहेक नगरपालिकाहरूले स्वच्छता किट, डिभिनिटी किट र सहायता उपकरणहरू भण्डारण गरेका छैनन् ।

खाद्यान्न, लत्ताकपडा, पानी सरसफाइ तथा स्वच्छता, स्वच्छता किट र स्टेसनरी जस्ता विपद् प्रतिकार्य तथा न्यूनीकरण कार्यहरूले अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका र वृद्धवृद्धाहरूको दृष्टिबाट उनीहरूको उपयोगितालाई अति कम मनन गरेका छन् । जोखिम सञ्चारले जनजीवन बचाउन महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दछ, यद्यपि यसले जातीय तथा भाषिक विविधताप्रति विचार गर्दैन । धेरैजसो सार्वजनिक सेवा घोषणा/सूचना, शिक्षा तथा सञ्चार सामग्री टेलिभिजनमा प्रसारण गरिने वा नेपाली भाषामा प्रकाशन गरिने हुँदा अपाङ्गता भएका व्यक्ति र नेपाली भाषामा प्रवीण नभएका व्यक्तिहरूका लागि सो सामग्रीहरू पहुँच सुगम हुन सकेका छैनन् । सङ्घासन्न तथा सीमान्तकृत समुदायहरूको समावेशीकरण सुनिश्चित

तालिका ६ : स्थानीय संस्था तथा संरचना

स्थानीय योजना तथा नीति		तिरहुत गाउँपालिका	सुरुङ्गा नगरपालिका	गोलबजार नगरपालिका	मनरा सिसवा नगरपालिका	कलैया उपमहानगरपालिका	जगरनाथ गाउँपालिका	हेटौडा उपमहानगरपालिका	थाक्ने गाउँपालिका	नौकुण्ड गाउँपालिका	हेलम्बु गाउँपालिका	शङ्खरापुर नगरपालिका	गोदावरी नगरपालिका	ललितपुर महानगरपालिका	नालगाड नगरपालिका	कुशे खुलङ्गा गाउँपालिका	त्रिवेणी गाउँपालिका	जम्मा	प्रतिशत
१	स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	√	१६	१००
२	वडा विपद् व्यवस्थापन समिति/सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति	-	-	-	-	-	-	√	-	√	√	√	√	√	-	-	-	६	३७
३	विपद्प्रतिकार्य टोली	√	-	-	-	√	-	√	√	-	-	√	-	-	√	-	-	६	१९

गर्नका लागि अधिकांश नगरपालिकाहरूले अवलम्बन गरेका यस दृष्टिकोणको समीक्षा हुन आवश्यक छ ।

नगरपालिकाहरू एक जटिल र महत्वपूर्ण संरचना हुन् । यस संरचनाले विभिन्न सामाजिक, आर्थिक, तथा राजनीतिक अवस्था भएका व्यक्तिहरूलाई आतिथ्य प्रदान गर्दछ भने महिला र अपाङ्गता भएका व्यक्तिहरूलाई विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यमा समावेश गर्ने प्रयास गर्दछ । यद्यपि सहरी गरिब र अनौपचारिक बस्तीहरूमा बसोवास गर्ने मानिसहरूको सहरी विपद् जोखिम न्यूनीकरण योजना तथा कार्यान्वयनमा पहुँच, प्रतिनिधित्व र सहभागिता छैन । स्थानीय तहमा जोखिम विश्लेषण तथा विपद् सूचना व्यवस्थापन प्रणाली अपर्याप्त छन् र जोखिम विश्लेषण प्रक्रियामा जोखिममा रहेका समूहको संलग्नता कम छ ।

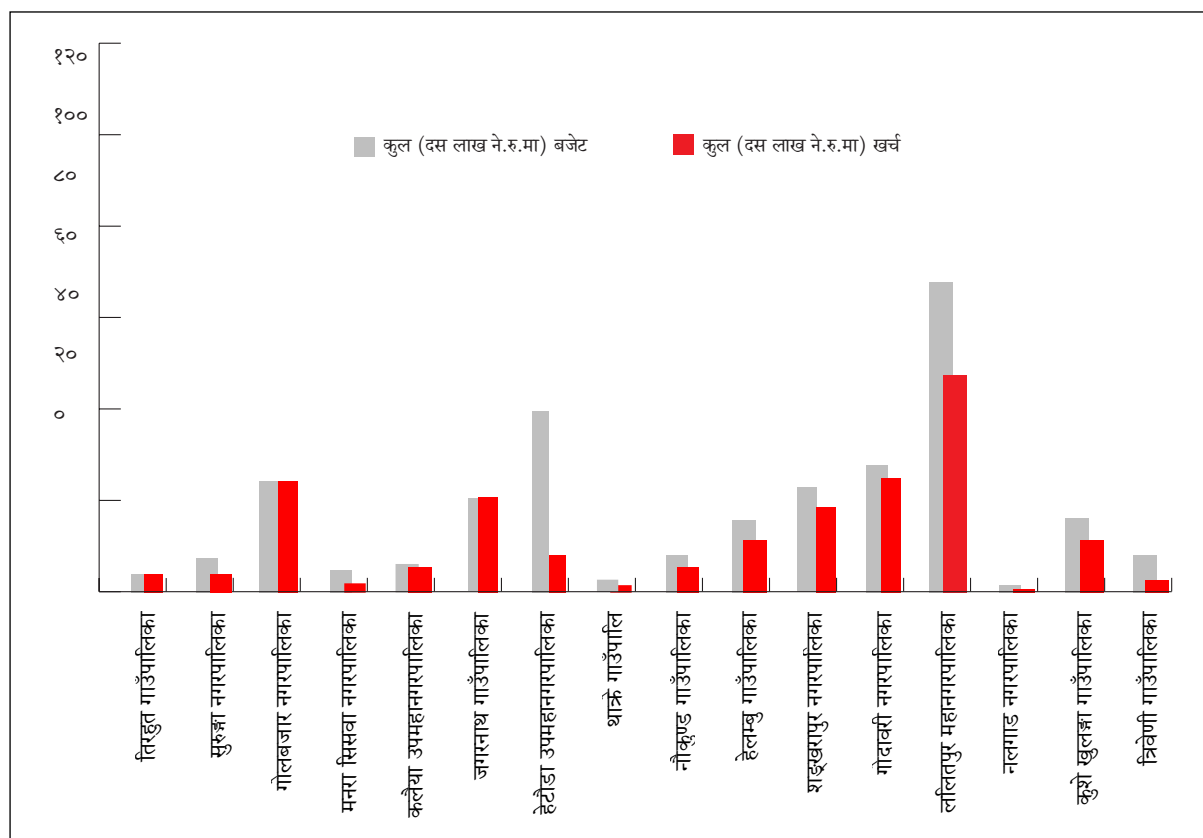
४.४ नगरपालिकाहरूद्वारा विपद् व्यवस्थापन कोष विनियोजन तथा खर्च

स्थानीय तहमा सामान्यतया वार्षिक बजेट तथा विपद् व्यवस्थापन कोष मार्फत विपद् जोखिम व्यवस्थापनका लागि कोष विनियोजन गरिन्छ । विभिन्न विकास निकायले पनि विपद् जोखिम न्यूनीकरण पहलहरूमा आर्थिक रूपले योगदान गर्दछन् । यद्यपि यो योगदान सरकारका वित्तीय विवरणमा लेखिदैनन् । यस अध्ययनमा समावेश गरिएका नगरपालिकाका दुई आर्थिक वर्षका बजेटको समीक्षाले विपद् जोखिम न्यूनीकरण पहलहरूका

लागि लगभग रु. ३९ करोड ४२ लाख (अमेरिकी डलर ३१ लाख ५० हजार) विनियोजन गरिएको र २७ करोड ६६ लाख १० हजार (अमेरिकी डलर २२ लाख १० हजार) खर्च गरिएको देखाउँछ । स्थानीय सरकारहरूसँग सङ्घीय सरकारबाट प्राप्त कुल विकास कोषबाट विपद् व्यवस्थापन कोष विनियोजन गर्ने अधिकार छ, यद्यपि विपद् व्यवस्थापन कोष तथा क्रियाकलाप विनियोजनमा एकरूपता थिएन । केही पालिकाहरूले आफ्ना वार्षिक बजेटको कम्तीमा ५ प्रतिशत विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलापका लागि विनियोजन गर्न सुरु गरेका छन् ।

नगरपालिकाहरूले ने.रु.५ लाख (नलगाड) देखि ने.रु. ५० लाख (ललितपुर) सम्म विपद् व्यवस्थापन कोष विनियोजन गरेका छन् । विगत तीन वर्षमा नगरपालिकाहरूले अति थोरै विपद् जोखिम न्यूनीकरण पहलहरू कार्यान्वयन गरेका छन् । तथापि परियोजनाका आधारमा धेरैजसो अन्तर्राष्ट्रिय/राष्ट्रिय गैरसरकारी संस्थाको सहयोगमा पूर्वतयारी क्रियाकलापहरू भने कार्यान्वयन गरिएका थिए । नगरपालिकाहरूले आन्तरिक विपद् व्यवस्थापन कोष मुख्यतः कार्यदल समिति सदस्यहरू (तिरहुत र गोदावरी) को अभिमुखीकरण, गल्छी/पहिरो नियन्त्रण जस्ता न्यूनीकरण तथा सम्भार कार्य (हेटौडा, थाक्ले, नौकुण्ड र हेलम्बु) र नदी तटबन्धको सम्भार (सुरुङ्गा, मनरा सिसवा र कलैया) का लागि उपयोग गरेका थिए । विपद् व्यवस्थापन कोषको दूलो भाग क्वारेन्टाइन र आइसोलेसन सेन्टरहरूको सञ्चालन, अभिमुखीकरण, सचेतना अभिवृद्धि जस्ता कोभिड-१९

चित्र १ : आर्थिक वर्ष २०७६/०७७-२०७७/०७८ मा विपद् व्यवस्थापन कोष विनियोजन तथा खर्च (दस लाख ने.रु. मा)

प्रतिकार्य र सङ्कटासन्न घरपरिवारहरूलाई खाद्यान्न तथा नगद सहयोग जस्ता राहत वितरणमा खर्च गरिएको थियो। आन्तरिक कोष तथा परियोजना सहयोग उपयोग गरी नगरपालिकाहरूले कार्यान्वयन गरेका क्रियाकलापको विस्तृत विवरण अनुसूची २ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

नमुना छनोटमा परेका सबै नगरपालिकाले कोभिड-१९ महामारीका वेला सबै नगरपालिकामा कोष मुख्यतः कोभिड-१९ प्रतिकार्यका लागि खर्च गरेको थियो, यद्यपि विपद् व्यवस्थापन कोष परिचालन निर्देशिकाले सो कोष विपद् पूर्वतयारी, न्यूनीकरण, प्रतिकार्य र पुनर्स्थापना क्रियाकलापहरूका लागि उपयोग गरिनुपर्छ भन्ने उल्लेख गरेको छ। सङ्घीय सरकारले बजेटलाई अन्य बजेट शीर्षकबाट कोभिड-१९ को प्रतिकार्यतर्फ स्थानान्तरण गर्न निर्देशन दिएको थियो। हेटौडा उपमहानगरपालिकाका विपद्सम्पर्क व्यक्तिले कोभिड-१९ का कारण सरकारले गरेको प्रतिबन्धको परिणामस्वरूप योजनाबद्ध क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम रद्द गर्नु परेको बताए। नगरपालिकाहरू विपद् व्यवस्थापन कोष खर्च गर्न कम सक्रिय पाइए, किनभने कोष आगामी आर्थिक वर्षका लागि स्थानान्तरणीय छ र अन्य बजेट जस्तो “फ्रिज” गरिदैन।

वित्तीय तथा भौतिक स्रोतहरू सङ्घीय सरकारबाट आउँछन्। स्थानीय सरकारहरूले विभिन्न सेवा बापत कर तथा शुल्क मार्फत आम्दानी गर्छन्। सबै स्थानीय सरकारले सङ्घ, प्रदेश, जिल्ला र आफ्नै स्रोतबाट कोष सङ्कलन गरी विपद् व्यवस्थापन कोष स्थापना गरेका छन्। तीमध्ये ३७ प्रतिशतले कोष परिचालन निर्देशिका पनि तयार गरी अनुमोदन गरेका छन्।

विपद् व्यवस्थापन कोषको ठूलो अंश सबै स्थानीय सरकारले कोभिड-१९ प्रतिकार्यमा खर्च गरेको हुनाले उनीहरूले क्षमता अभिवृद्धि र पूर्वतयारी क्रियाकलापका लागि विनियोजन गरिएको बजेट खर्च गर्न नसकेको स्पष्ट छ। अध्ययन टोलीले पछिल्ला तीन वर्षका विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्रियाकलापहरूको अन्वेषण गर्‍यो र तिनीहरूलाई “पूर्वतयारी”, “प्रतिकार्य”, “अभ्र बलियो पुनः निर्माण/पुनर्निर्माण” र “विपद् जोखिम सुशासन” (अनुसूची २) अन्तर्गत वर्गीकरण गर्‍यो। गैरसरकारी तथा द्विपक्षीय संस्थाहरूले स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको लागि नीति तथा निर्देशिका तर्जुमा गर्ने र संस्थागत पक्षहरूलाई बलियो बनाउन कार्यमा योगदान गरेका थिए।

स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिहरू प्रतिकार्यमा बढी सक्रिय र पूर्वतयारी तथा जोखिम न्यूनीकरण उपायमा कम केन्द्रित भएको पनि देखियो। विगत दुई वर्षका लागि बजेट तथा खर्चलाई ध्यानमा राखिएको थियो, यद्यपि यस आर्थिक वर्ष (२०७८/७९) को बजेट तथा खर्च समावेश गरिएन किनभने अध्ययनको वेला आर्थिक वर्ष चक्र पूरा भइसकेको थिएन। अध्ययनले गोलबजार तथा जगरनाथपुरले भन्डै-भन्डै सबै

विनियोजित बजेट, तिरहुत तथा गोदावरीले ९० प्रतिशतभन्दा बढी बजेट र बाँकी नगरपालिकाहरूले ४० देखि ६० प्रतिशतसम्म विनियोजित बजेट खर्च गरेको पायो (चित्र १)। हेटौडा उपमहानगरपालिकाले सबैभन्दा कम प्रतिशत (१९.८%) खर्च गरेको थियो। नियोजित बजेटबाट गरिएको खर्चमा विसङ्गति देखिनुको मुख्य कारण विपद् व्यवस्थापन कोषलाई एक आर्थिक वर्षबाट अर्को आर्थिक वर्षमा हस्तान्तरण गर्ने लचिलोपन थियो। नगरपालिका र आर्थिक वर्षअनुसार बजेट तथा खर्चको विवरण अनुसूची ३ मा प्रस्तुत गरिएको छ।

४.५ सक्तटासन्न समुदायहरूद्वारा अनुभूति गरिएका परिवर्तन

विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तथा नीति सरकारका सबै तहमा पूर्ण रूपमा लागू र कार्यान्वयन गरिएन भने जोखिममा रहेका समुदायले नाम मात्रका फाइदा पाउनेछन् र यथार्थमा कुनै उल्लेखनीय प्रभाव वा ठोस परिवर्तन देखिने छैन। अधिल्लो अध्ययनले के स्पष्ट पारेको छ भने विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तथा नीति कार्यान्वयन गर्न प्राविधिक क्षमता, सामर्थ्य र दक्षता नभएसम्म नीति तर्जुमा तथा संस्थागत व्यवस्थाले अपेक्षित परिणाम प्रत्याभूत गर्न सक्दैन (नेपाल तथा अन्य, २०१८)।

उत्तरदाता समुदायहरूले आवश्यकता अनुभूति गरिरहेका व्यक्तिहरूलाई सबैभन्दा महत्वपूर्ण र उपयोगी सहयोग कोभिड-१९ प्रतिकार्य रहेको धारणा व्यक्त गरेका थिए। यस प्रयोजनका लागि स्थानीय सरकारहरूले विभिन्न स्रोतहरू पनि परिचालन गरेका थिए। हरेक सहरी वडाले नियमित आम्दानी/ज्याला नभएको, अपाङ्गता, वृद्धवृद्धा र एकल महिला आदि जस्ता मापदण्डका आधारमा अति सङ्कटासन्न घरपरिवारको पहिचान गरी राहत खाद्य सामग्री तथा कतिपय मामिलामा नगद वितरणका लागि छानिएका घरपरिवारको सूची सम्बन्धित नगरपालिकामा पठाएको थियो। उनीहरूले कोभिड-१९ प्रतिकार्य छिटो र पहुँच सुगम भएको स्वीकार गरेका थिए।

यसरी नै विकास साभेदारहरूसँगको सहकार्यमा स्थानीय सरकारहरूले निर्माण गरेका क्वारेन्टाइन केन्द्रको सम्बन्धमा समुदायहरूले सन्तुष्टि व्यक्त गरेका थिए। यद्यपि वितरण गरिएका खाद्य सामग्रीको परिमाणको सम्बन्धमा नलगाड, त्रिवेणी र कुशे खलङ्गा नगरपालिकाबाट असन्तुष्टिका आवाज आएका थिए। खाद्य सामग्रीहरू दुई वा तीन हप्ताको अवाधिका लागि वितरण गरिएको थियो। नमुना छनोटमा परेकामध्ये केही नगरपालिकामा लक्षित समूह छलफलका सहभागीहरूले राहत वितरण राजनीतिक रूपमा प्रभावित भएको र यथार्थमा कोभिड-१९ सङ्क्रमित धेरै व्यक्ति वा परिवारले कुनै सहयोग प्राप्त नगरेको दाबी गरेका थिए। आम्दानी गुमाउँदा सबैभन्दा बढी पीडा भोगेका दैनिक ज्यालादारी मजदुरहरूको ठूला

संख्याले यी घरपरिवारले तथ्याङ्क (डाटाबेस) र जानकारीको कमीले गर्दा स्थानीय सरकारहरूबाट पर्याप्त सहयोग पाउन सकेनन् ।

२०२१ अक्टोबर महिनामा देशभर परेको अविरल वर्षाका कारण बाढीले धानबाली नष्ट भई पीडित भएका किसानहरूलाई स्थानीय सरकारहरूले राहत सहयोग उपलब्ध गराउन सूचना सङ्कलन गरेता पनि २०२२ मार्च महिनामा स्थलगत अध्ययन सम्पन्न हुँदासम्म कसैले पनि सहयोग प्राप्त गरेका थिएनन् ।

अनौपचारिक बस्तीहरूको सम्बन्धमा विभिन्न जोखिममा रहेका क्षेत्र नजिकै बसोबास गर्नेहरूले आफूहरूलाई स्थायी बासिन्दाका रूपमा मान्यता नदिएको र स्थानीय सरकारहरूले कुनै सहयोग नदिएको बताएका थिए । यसरी नै स्थानीय सरकारहरूले अनौपचारिक बस्तीमा बसोवास गर्नेहरूलाई नगरपालिकाको योजना प्रक्रियामा समावेश गर्न अस्वीकार गर्दै गैरकानुनी बासिन्दा भएको भन्दै आधारभूत सेवाबाट सिमान्तकृत गरेका थिए । आफ्नो तर्फबाट सहरी गरिबहरूले नगरपालिकाका बैठकमा सहभागी हुनुभन्दा आफ्नो जीविकोपार्जनलाई प्राथमिकता दिएका थिए । उनीहरूसँग त्यस्ता बैठकसम्बन्धी जानकारीमा समेत पहुँच छैन ।

मञ्जूषा ३

२०२२ जनवरी २८ मा मेरो घरमा आगलागी भयो । आगोले सबै अन्न तथा भाडाकुडा नाश गयो, घरपालुवा पशुहरू माथ्यो र हामीलाई घर बारविहीन बनायो । अर्को दिन राजविराज स्थित नेपाल रेडक्रस सोसाइटीले त्रिपाल, भान्सालाई चाहिने भाडाकुडा र कम्बलहरू दियो । एक हप्तापछि तिरहुत गाउँपालिकाले तात्कालिक राहतस्वरूप ने.रु. २५ हजार प्रदान गर्‍यो । तिरहुत गाउँपालिकाका अध्यक्षले पनि प्रभावित परिवारहरूलाई भेटेर सहयोग गर्नुभयो । यो हाम्रा लागि ठूलो सहयोग थियो । अहिले हामी साना-साना घर बनाउन अन्य स्रोतहरू खोजिरहेका छौ ।

- कृष्ण रजक

तिरहुत गाउँपालिका -३, गोठीका बासिन्दा

अनौपचारिक बस्तीहरूका बासिन्दाले दबाब समूह गठन गरेका छन् र आधारभूत सेवा प्राप्त गर्न एवम् सरकारको योजना प्रक्रियामा सहभागी हुन स्थानीय सरकारहरूसँग पहल गरेका छन् । स्थानीय सरकारहरूका प्रतिनिधि यी बासिन्दाहरूप्रति सहयोगी भएको पाइएन । त्यसमा पनि, तिनीहरू वडा कार्यालयहरू त अनौपचारिक बस्तीहरूलाई खाली गर्ने पक्षमा थिए । निर्वाचित प्रतिनिधिहरूले निर्वाचन प्रचारप्रसारका वेला आधारभूत सेवा उपलब्ध गराउने वाचा गरेका तर आफ्नो वाचा पूरा नगरेका र आफूहरू जोखिममा बाँचिरहेको अनौपचारिक बस्तीहरूका बासिन्दाहरूले दाबी गरे ।

सकारात्मक पक्षलाई हेर्ने हो भने २०७२ सालको भूकम्प र कोभिड-१९ जस्ता आपत्कालीन स्थितिमा अनौपचारिक बस्तीहरूका स्थानीय अगुवाले राहत सहयोगका लागि नागरिक समाज संस्थाहरूसँग समन्वय गरे । बस्तीहरूका मानिसहरूले वैध सहरी बासिन्दाका रूपमा नभई निर्वाचित प्रतिनिधिहरूसँगको व्यक्तिगत सम्बन्धका आधारमा सरकारी सहयोग प्राप्त गरिरहेका थिए ।

तिरहुत, सुरुङ्गा, मनरा सिसवा, कलैया र हेटौडाका केही सङ्घटन समुदायहरूले गल्छी नियन्त्रण/नदी तटबन्ध निर्माण तथा मर्मतका लागि विनियोजन गरिएको बजेट बाढीबाट आफ्ना घर र जमिनको रक्षा गर्न धेरै उपयोगी भएको व्यक्त गरे । आगलागीविरुद्ध पूर्वतयारीका लागि शङ्खरापुर, वडा नं. ६ स्थित परम्परागत पोखरीको संरक्षणका लागि गरिएको लगानीको जनसमुदायले सराहना गरे ।

अन्य नगरपालिकाहरूमा समुदायका मानिसहरूले केही हदसम्मको “छिटो” मानवीय सहायता अनुभव गरे पनि सरकारले अगुवाइ गरेको विपद् पूर्वतयारी तथा न्यूनीकरण कार्यमा भने उल्लेखनीय परिवर्तन अनुभव नगरेको बताए । यसका कारणमध्ये विपद् व्यवस्थापन समिति सक्रिय नभएको, आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र संचालन नभएको, विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीति तथा योजनाबारे कम प्रचारप्रसार भएको वा हुँदै नभएको र विपद् जोखिम न्यूनीकरण पहलमा लगानी कम भएको देखिन्छ ।

राज्य संचालन को संरचनाको पुनर्संरचना र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ पछि सामुदायिक विकास र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन कार्यमा समुदायको सहभागितामा सुधार हुने अपेक्षाको विपरीत लक्षित समूह छलफलका अधिकांश सहभागीले स्थानीय सरकारसँग योजनाका लागि सामुदायिक अन्तर्क्रिया सीमित भएको बताएका थिए ।

यसका अतिरिक्त, हेलम्बुका लक्षित समूह छलफलका सहभागीहरूले स्थानीय सरकार गठनसँगै विकास क्रियाकलापले गति लिएको कुरा व्यक्त गरेका थिए। यद्यपि सडक निर्माणमा गह्रौँ मेसिनरीको व्यापक प्रयोग, नदी र पहाडबाट बालुवा तथा ढुङ्गा उत्खनन, स्थानीय सरकारको बढ्दो आमदानी तथा आधारभूत सेवामा सुधेको पहुँच जस्ता विकास क्रियाकलापका केही सहवर्तीहरूले पनि खतराको ठूलो प्रभावको सम्भावना बताएका छन्।

४.६ विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका नया दृष्टिकोण / पहलहरू

लगातार विकसित भइरहेका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा मानवीय क्षेत्रले विश्वभर प्रभावकारी विपद् जोखिम न्यूनीकरण र मानवीय कार्यका लागि विभिन्न उपकरण, विधि एवम् कार्यविधि प्रस्तुत गरेका छन्। नगद तथा भौचर सहायता, विपद् प्रतिकार्यत्मक सामाजिक सुरक्षा र पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य जस्ता नयाँ प्रविधि तथा सीपको परीक्षण गर्न प्राविधिक र वित्तीय सहयोग र सुसूचित निर्णय गर्नका लागि सूचना प्रविधिको उपयोग केही अति सान्दर्भिक अवधारणा र कार्यविधिहरू हुन्। धेरै विकास साभेदारले देशका विभिन्न भागमा यी पहलहरू सञ्चालन गरिरहेका छन्। नेपाल सरकार र अन्य मानवीय संस्थाहरूले विपद्पश्चात् आपत्कालीन प्रतिकार्य तथा पुनर्निर्माण चरणमा नगद हस्तान्तरण कार्यक्रम (Cash Transfer Programme-CTP) अवलम्बन गरेका थिए। २०७२ सालको भूकम्पपछि यस कार्यक्रमले क्षतिग्रस्त घरहरूको निर्माणका लागि बैङ्क खाता मार्फत पैसा स्थानान्तरण गरेको थियो।

यसरी नै बाढी, पहिरो र कोभिड-१९ बाट प्रभावित घरपरिवारहरूलाई बैङ्क चेक मार्फत मौद्रिक राहत प्रदान गरिएको थियो। मनरा सिसवा, नलगाड, नौकुण्ड र हेलम्बु लगायत धेरै नगरपालिकाले विभिन्न विकास साभेदारसँगको समन्वयमा पहिलो पटक नगद हस्तान्तरण कार्यक्रम सञ्चालन गरेका थिए। अधिकारीहरूले द्रुत प्रतिकार्य सहित लक्षित घरपरिवारहरूको स्वतन्त्र रूपले र सम्मानका साथ आफ्ना आवश्यकता पूरा गर्ने स्वतन्त्रताप्रति सन्तुष्टि व्यक्त गरे। उनीहरूले स्वतन्त्र रूपले नगद हस्तान्तरण कार्यक्रम डिजाइन गर्न र कार्यान्वयन गर्न आफूहरूसँग पर्याप्त प्राविधिक सीप नभएको स्वीकार गरे। अध्ययन टोलीले विपद् प्रभावित परिवारहरूलाई भुक्तान गर्ने वा नगद हस्तान्तरण गर्ने विभिन्न उदाहरण पनि फेला पारेको थियो। उदाहरणका लागि, मनरा सिसवा र नलगाड नगरपालिकाले सङ्घटनता मापदण्डका आधारमा प्रतिघरपरिवार ने.रु. १० हजारदेखि १५ हजारसम्म नगद वितरण गरेका थिए।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नीति र रणनीतिक कार्ययोजनाले नगद हस्तान्तरण कार्यक्रमलाई प्रभावकारी

मानवीय प्रतिकार्यका लागि एक व्यवहारिक विकल्पका रूपमा मान्यता दिएको छ। यद्यपि सरकारी निर्देशिकाको अभावमा स्थानीय सरकारहरूले आफ्नो मानवीय प्रतिकार्यलाई अनुकूलन गर्न सकेका छैनन्। नगद हस्तान्तरण कार्यक्रमबाहेक विपद् प्रतिकार्यत्मक सामाजिक सुरक्षा र पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य जस्ता अन्य पहल कुनै पनि नगरपालिकामा कार्यान्वयन गरिएको थिएन।

विकास साभेदारहरूले यी पहलहरू लुम्बिनी तथा कर्णाली प्रदेशमा कार्यान्वयन गरिरहेका छन्। तसर्थ, नमुना छनोटमा परेका स्थानीय सरकारले यस्ता पहलबारे जानकारी प्राप्त गरेका छैनन्। आघात प्रतिकार्यत्मक सामाजिक संरक्षण सम्बन्धी निर्देशिकाको अभाव र प्रारम्भिक कार्यको अपर्याप्त ज्ञानका कारण सङ्घीय सरकारले यी पहलहरूलाई औपचारिक रूपले लागू गरेको छैन। यद्यपि प्रभावकारी विपद् जोखिम न्यूनीकरण संस्था नभएको र विद्यमान योजना तथा नीतिको अभ्यासमा सीमित रूपान्तरण भएको स्थितिमा नमुना छनोटमा परेका स्थानीय सरकारले यी नयाँ अवधारणाहरूलाई अनुकूलन गर्न सक्षम हुन्छन्/हुन्नन् भन्ने कुरा अनिश्चित छ। स्थानीय

मञ्जूषा ४

“निर्वाचित प्रतिनिधिहरू सत्तामा आउनुभन्दा पहिले हरेक वर्ष प्राथमिकतामा परेका योजनाको सम्बन्धमा सामुदायिक छलफलहरू हुने गर्दथे। यद्यपि योजनाहरूको प्राथमिकीकरणमा शक्ति गतिशीलताले भूमिका खेले पनि कम्तीमा कुनै न कुनै स्तरका परामर्शको आयोजन गरिन्थ्यो। तर अहिले स्थानीय निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले सामुदायिक परामर्शलाई महत्त्व दिएका छैनन् र आयोजना पनि गरेका छैनन्। जनसमुदायले आना माग राख्ने अवसर गुमाएको छ। अब निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरू आफ्ना पार्टीका कार्यकर्ताले यो जनाहरूको प्राथमिकीकरण गर्नु भन्ने पक्षमा छन्। राजनीतिक पहुँच भएकाहरूले आफ्ना यो जना बजेटमा समावेश गर्न सक्छन् तर हामी सर्वसाधारणले सक्दैनौं।”

- लक्षित समूह छलफलका एक सहभागी
तिरहुत, सप्तरी जिल्ला

अनुकूलन कार्ययोजना जोखिममा रहेका जनसमुदायबारे प्रबल तथ्याङ्क उपलब्ध नहुनु, समुदाय, निजी क्षेत्र तथा स्थानीय सरकारहरूमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र मानवीय प्रतिकार्यको सम्बन्धमा सीमित बुझाइ हुनु एवम् स्थानीय सरकारहरूद्वारा विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यलाई निम्न प्राथमिकतामा राख्नुका कारण यी पहलरूको कार्यान्वयन पनि चुनौतीपूर्ण रहेको छ ।

४.७ नीतिहरूको सामञ्जस्य

नेपालको संविधानले तीनै तहका सरकारको भूमिका तथा दायित्व निर्धारण गरेपछि स्थानीय सरकारहरूले विभिन्न नीतिगत दस्तावेज तयार गरेका छन् । ती हुन् विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्बन्धी नीति तथा योजनाहरू । स्थानीय सरकारहरूले कम्तीमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन रणनीतिक योजना, स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना, विपद् तयारी तथा प्रतिकार्य योजना, स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना र वार्षिक योजना तयार गर्ने अपेक्षा गरिएको छ । नेपालको सन्दर्भमा धेरै विपद् जलवायुजन्य हुन्छन् र विभिन्न विपद् अनियोजित विकास क्रियाकलापहरूका कारण उत्पन्न हुन्छन् । माथि उल्लेख गरिएको हरेक दस्तावेजमा सामञ्जस्य गर्नुपर्ने ठाउँ देखिन्छ । उदाहरणका लागि, स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना, स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तथा विपद् तयारी तथा प्रतिकार्य योजनासम्बन्धी दस्तावेजहरू हुन् । यी दस्तावेजहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन अनुकूलन तथा न्यूनीकरणमा सहयोग गर्दछन् । यिनीहरू वार्षिक विकास योजनामा समायोजन तथा मूलप्रवाहीकरण गरिनुपर्छ ।

विभिन्न विकास साभेदारको सहयोगमा ४४ प्रतिशत नगरपालिकाले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन, स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना, विपद् तयारी तथा प्रतिकार्य योजना र/वा स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना तयार गरेका छन् । तर विकास साभेदारले सहयोग गरेका नगरपालिकाहरूले मात्र केही योजनाहरू कार्यान्वयन गरेका तथ्यबाट यो के कुरा प्रस्ट हुन्छ भने यिनीहरूलाई नगरपालिकाहरूको रुचिभन्दा पनि मुख्यतः परियोजनाको दायरालाई मध्यनजर राखी तयार गरिएका छन् । यथार्थमा स्थानीय निकायहरूले यी विभिन्न दस्तावेजको आवश्यकताका बारेमा प्रश्न उठाएका छन् ।

मस्यौदा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना निर्देशिकाले एउटै योजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलनलाई समायोजन गर्ने प्रयास गरेको छ । यद्यपि यो प्रयत्न योजनामा सीमित छ र स्थानीय योजना प्रक्रियामा

समायोजन गरिएको छैन । जलवायु परिवर्तन र विपद् जोखिम योजनालाई सामञ्जस्य गर्ने एक एकीकृत पहल प्रतिवेदन (इएः, २०१९) ले पनि स्थानीय तहमा जलवायु परिवर्तन तथा विपद् जोखिम योजनालाई सुसङ्गत बनाउने प्रयास दातृद्वारा आर्थिक सहयोग गरिएका परियोजनामा सीमित रहेको उजागर गरेको छ । यी दुई योजना प्रक्रियालाई सँगै लैजान सरकारले ठोस प्रयास नगरेको उक्त प्रतिवेदनले उल्लेख गरेको छ । विपद् व्यवस्थापन कोषको उपयोगले विपद् पूर्वतयारी र न्यूनीकरणमा बजेट विनियोजन नगरिएको इङ्कित गरेको छ । अन्य नगरपालिकाहरूले कुनै पनि विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तयार गरेका छैनन् र केही विपद् न्यूनीकरण कार्यहरू तदर्थ आधारमा गरेका छन् ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि गृह मन्त्रालय सम्पर्क मन्त्रालय हो भने जलवायु परिवर्तनका लागि वन तथा वातावरण मन्त्रालय सम्पर्क मन्त्रालय हो । सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयले स्थानीय सरकारहरूसँग समन्वय गर्दछ । हरेक मन्त्रालयले आफूसँग सान्दर्भिक योजना तर्जुमा औजारको प्रवर्द्धन गर्दछ तर यी योजनाहरू तयार गर्न स्थानीय तहसँग पर्याप्त सीप, ज्ञान, मानव संसाधन, वित्तीय क्षमता छैन । यी योजनाहरूको कार्यान्वयन त भन्नु टाढाको कुरो हो । तसर्थ, जलवायु परिवर्तन तथा विपद् व्यवस्थापन लाई सामञ्जस्य गर्न यी मन्त्रालयहरूबीच समन्वय संयन्त्रको व्यवस्था गरिनुपर्छ । वाग्मती तथा कर्णाली प्रदेशले विपद् व्यवस्थापन रणनीतिक योजना तयार गरेका छन्, जसमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलनसम्बन्धी लक्ष्य एवम् रणनीतिक पहलहरू समावेश छन् । नगरपालिकाहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन रणनीतिक योजना पनि तयार गर्न सुरु गरेका छन् र सो योजना विपद् तथा जलवायु परिवर्तनलाई सामञ्जस्य गर्न रणनीतिक मार्गनिर्देशन पनि हुनेछ ।

४.८ स्थानीय सरकारहरूको दायित्व निर्वाहका लागि चुनौती तथा अवसर

नेपालको संविधानले निर्धारण गरेको सङ्घीय संरचना र विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ मा निर्धारित स्थानीय सरकारहरूका भूमिका एवम् दायित्व प्रष्ट लेखिएको छ । स्थानीय सरकारहरूले नीतिहरूलाई सान्दर्भिक बनाउन, योजनाहरू तर्जुमा गर्न र जोखिम सुसूचित विकासलाई अगाडि बढाउन आवश्यक छ ।

विकासका लागि स्थानीय सरकारहरूसँग विभिन्न स्रोत उपलब्ध भएको हुँदा विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु अनुकूलनलाई विकास योजनामा समायोजन गर्न, सचेतना बढाउन र समुदायमा समावेशी जोखिम न्यूनीकरण कार्यहरूको प्राथमिकीकरण गर्नका लागि समुदायसँग समन्वय गर्न तथा सहकार्य गर्न सम्भव छ । स्थानीय सरकारहरूमा समुदायको विश्वास अन्तर्निहित हुने भएकाले समुदाय, निजी क्षेत्र र नागरिक समाज संस्थाहरूसँगको साभेदारी कार्यपद्धतिमा विपद्

जोखिम न्यूनीकरण कार्यहरू आरम्भ गर्नका लागि अवसर छ । यसरी नै योजना प्रक्रियामा सबैभन्दा सङ्घटन तथा सिमान्तकृत समुदायलाई सहभागी गराउन र वार्षिक योजना तथा बजेटमा उनीहरूका हित एवम् सरोकारका विषयलाई समावेश गर्न सकिन्छ, जस्तोकि नगरपालिकाहरूमा भवन संहिता र उपनियम लागू गर्ने । उदाहरणका लागि, सङ्खरापुर नगरपालिकाको साँखुस्थित नेवार बस्तीमा भूकम्पपछिको निर्माण कार्य गर्दा परम्परागत वास्तुकला (आर्किटेक्चर) लाई प्रवर्द्धन गर्न स्थानीय सरकारले एक छुट्टै भवन उपनियम/संहिता लागू गरेको थियो । यो विभिन्न प्रोत्साहनसँग जोडिएको थियो र यसले भवन उपनियम/संहिताको कार्यान्वयन गर्न पनि सहयोग गरेको थियो ।

मुलुक विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि सेन्डाइ फ्रेमवर्क (Sendai Framework for Disaster Risk Reduction—SDFRR) को हस्ताक्षरकर्ताका रूपमा रहेकोले सङ्घीय सरकार एक उपयुक्त व्यवस्थापन संयन्त्र तयार गर्न प्रतिबद्ध छ । प्रतिबद्धता पूरा गर्न आवश्यक सहयोगका लागि स्थानीय सरकारहरूले सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकार र विकास साभेदारहरूलाई अनुरोध गर्न सक्छन् । सङ्घीय सरकारले ऐन, नमुना निर्देशिका र अन्य दस्तावेजहरू तयार गरेको छ । उदाहरणका लागि, उपयुक्त दस्तावेजहरूलाई सान्दर्भिक बनाउन तथा तर्जुमा गर्न सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय एवम् गृह मन्त्रालयले विपद् व्यवस्थापन कोष परिचालन निर्देशिका र वातावरणमैत्री स्थानीय विकास निर्देशिका तर्जुमा गरेका छन् ।

केन्द्रीय तहमा तर्जुमा गरिएका विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तथा नीतिले स्थानीय तहमा नीति र योजनालाई सान्दर्भिक बनाउन सक्षम वातावरण निर्माण गरेका छन् । विभिन्न नमुना नीतिगत दस्तावेज विद्यमान भएकाले उनीहरूको सन्दर्भिकरणले स्थानीय सरकारहरूमा रहेको नीति तथा योजनाको अभावलाई साँच्चै नै पूर्ति गर्नसक्नेछ । योजना तथा नीति तर्जुमा गर्ने कार्यमा सङ्घटन समुदाय लगायत स्थानीय व्यक्तिहरूलाई सहभागी गराउन अवसरहरू विद्यमान छन् । यसरी नै स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकूलनका मुद्दा समायोजन गर्न धेरै सम्भावना छन् र विपद् जोखिम न्यूनीकरण रणनीतिक योजना तथा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना तयार गर्ने कार्यको थालनी पनि भएको छ । ती दस्तावेजहरूमा विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका सवाल समावेश गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

नीतिगत स्तरमा प्रतिकार्यदेखि पूर्वतयारी र जोखिम न्यूनीकरणसम्मको पद्धतिमा परिवर्तन आएको छ, यद्यपि स्थानीय सरकारका विभिन्न तहमा योजना तथा क्षेत्रगत नीति तर्जुमामा समायोजन न्यून देखिन्छ । हरेक नगरपालिकामा विपद् व्यवस्थापन कोष भए पनि यसलाई विकास योजना प्रक्रियामा कसरी मूलप्रवाहीकरण गर्ने भन्ने स्पष्ट छैन । यसरी

नै विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनका लागि बजेट विनियोजन गर्न नीतिमा स्पष्ट निर्देशन छैन । विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्षेत्रमा गरिने बजेट विनियोजन तदर्थ रूपमा गरेको देखिन्छ र विपद् व्यवस्थापन कोष परिचालन निर्देशिका तथा विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजनाको अनुसरण गरिएको छैन । स्थानीय सरकारहरू विगत दुई वर्ष कोभिड-१९ महामारीमा केन्द्रित भएको हुँदा परिकल्पना गरिएको प्रगति हासिल गर्न सकेनन् ।

धेरैजसो नगरपालिका गठन भएको वा पुनर्संरचित भएको हुँदा समावेशी तथा उत्थानशील विकासका लागि स्थानीय सरकारहरूले प्रबल जोखिम संयन्त्र स्थापना गर्न सक्छन् । अर्कोतर्फ दुई दशकपछि निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले गठन गरेका स्थानीय सरकारहरूले विकासका काम कार्यान्वयन गर्दछन् भन्ने समुदायले अपेक्षा गरेको छ । विकासलाई सामान्यतया सडक तथा अन्य पूर्वाधारको निर्माण र खानेपानी तथा अन्य सेवाहरूको उपलब्धताका रूपमा बुझिन्छ । जनताका उच्च अपेक्षा र स्थानीय प्रतिनिधिहरूको सत्तामा रहिरहने आकांक्षाका कारण विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यहरूभन्दा “विकास” लाई प्राथमिकता दिइएको छ । विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि निर्वाचित प्रतिनिधि तथा समुदाय दुवैको मानसिकताबाट स्रोत विनियोजन शिकार भएको देखिन्छ ।

विकास योजनामा विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई समायोजन गर्ने आवश्यकतामा जोड दिन कोभिड महामारीले स्थानीय सरकार तथा समुदायका लागि अवसरहरू पनि सिर्जना गर्‍यो । यो जनताको जीवनका सबै पक्षमा विपद्को प्रभाव र विकासमा विपद् पृथक वा एकल कार्य हुनुहुन्न भन्ने अर्को प्रमाण थियो । सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूको सहयोगमा आफ्ना नगरपालिकामा स्वास्थ्य प्रणालीलाई सुदृढ गर्न अधिकांश स्थानीय सरकारले यो अवसर उपयोग गरेका थिए । कोभिडको दुई वर्षपछि फेरि सडक तथा खानेपानी प्राथमिकतामा परेका छन् र विकास योजनामा विपद् तथा जोखिमलाई न्यून प्राथमिकता दिइएको छ ।

विपद् जोखिम व्यवस्थापन नीति तथा योजना तर्जुमा र कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू मध्ये स्थानीय सरकारी प्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरूसँग अपर्याप्त ज्ञान र सीप, कर्मचारीहरूको कमी र कर्मचारीहरूले छाडेर जाने दर उच्च, विपद् जोखिम व्यवस्थापनलाई भन्दा पूर्वाधारलाई बढी प्राथमिकता र सीमित बजेट मुख्य थिए ।

सङ्घीय सरकारले साभा गरेका नमुना दस्तावेजहरू बुझ्न र तिनलाई स्थानीय आवश्यकता अनुसार सान्दर्भिक बनाउन स्थानीय सरकारहरूसँग पर्याप्त दक्ष जनशक्ति छैन । निर्वाचित प्रतिनिधि तथा कर्मचारीहरूसँग विपद् जोखिम न्यूनीकरणका

मञ्जूषा ६

“नयाँ सङ्घीय संरचनामा पूरा गरिनुपर्ने जिम्मेवारी अति धेरै छन्। भूमिकाको दोहोरोपन हुन नदिई ती ऐन र नीतिहरूलाई कसरी विकेन्द्रीकृत गर्न सकिन्छ भनेर हामी चिन्तित छौं। सरकारका विभिन्न तहमा भूमिका र स्रोतको दोहोरोपन छ। हामी सरकारका विभिन्न तहमा प्रणाली सुदृढीकरण मार्फत स्रोतहरू सुधार्न र अधिकतम सदुपयोग गर्न सक्छौं।”

- ऋषिराज आचार्य

उपसचिव, सङ्घीय मामिला
तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय

बारेमा र नीति, योजना एवम् ऐनमा के समावेश गर्ने भन्ने सम्बन्धमा सीमित बुझाइ छ। सङ्घीय सरकारले सञ्चालन गरेको अभिमुखीकरण अपर्याप्त थियो र तालिमका सहभागीलाई धेरै छोटो समयमा अति धेरै जानकारी प्रदान गरिएको थियो। उनीहरूले आफूलाई रुचि भएका कुरा मात्र ग्रहण गरेका थिए र तिनीहरूमध्ये थोरै मात्र जानकारी विपद् जोखिम न्यूनीकरणमा केन्द्रित थियो। नमुना छनोटमा परेका अधिकांश नगरपालिकामा कर्मचारी सङ्ख्या कम छ। नगरपालिकाहरूमा अस्थायी असाइनमेन्ट सहित औसत कर्मचारी २०-३० जना छन्। त्यसमा पनि कर्मचारीहरू छाडेर जाने दर उच्च छ। फलस्वरूप, कर्मचारीहरूमाथि कामको अत्यधिक बोझ छ। त्यसकारण जबसम्म प्रतिकार्य गर्नुपर्ने कुनै विपद् हुन तबसम्म उनीहरूले पूर्वाधारको कामलाई प्राथमिकता दिने सम्भावना हुन्छ। यसले के पनि सङ्केत गर्छ भने नीतिले पूर्वतयारीमा जोड दिए पनि अधिकांश स्थानीय सरकार प्रतिकार्यमा केन्द्रित छन्।

४.९ अधिकार धारक/सङ्घीय समूह/सहरी गरिबद्वारा अनुभूति गरि एका बाधा/अवरोध

विपद् व्यवस्थापनका महत्वपूर्ण तत्व सामुदायिक सहभागिता, जवाफदेहिता र कार्यको पारदर्शिता हुन्। स्थानीय तहको विपद् जोखिम व्यवस्थापन संरचना समावेशी छैन र महिला तथा सङ्घीय समूहहरूको प्रतिनिधित्वको प्रत्याभूति गर्दैन।

विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन र निर्देशिकामा स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिमा महिला तथा सङ्घीय समूहहरूको अनिवार्य प्रतिनिधित्वका लागि न कुनै खण्ड वा सर्त छ न त उनीहरूका लागि कोटा नै आरक्षित छ। यसले के देखाउँछ भने निर्णय प्रक्रियामा सङ्घीय समूहहरूको अनिवार्य प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न नीतिगत अन्तर छ।

स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तथा नीति तर्जुमामा सहभागी हुन महिला, ज्येष्ठ नागरिक, युवा र सहरी गरिब जस्ता सङ्घीय समूहलाई आमन्त्रण वा अर्थपूर्ण सहभागिता गरिएको देखिएन। यद्यपि टोल वा सामुदायिक तहमा आवश्यकता मूल्याङ्कन र कार्यान्वयनका वेला उनीहरूलाई आमन्त्रण गरिन्छ। विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तथा नीतिबारे सहरी समुदायहरू राम्ररी नै अवगत छन् भने विपद् जोखिम व्यवस्थापन नीतिबारे ग्रामीण समुदायहरूको ज्ञान नगण्य छ। यसको मुख्य कारण समुदायहरू स्वयंमा रुचिको अभाव हो।

तथापि हेलम्बु, कलैया र मनरा सिसवा नगरपालिकाका जस्ता विपद् प्रभावित समुदायले विपद् जोखिम व्यवस्थापन नीति तथा प्रावधानमा रुचि देखाएका छन् किनभने उनीहरू हालैमा बाढीबाट प्रभावित भएका थिए। ती समुदायहरूले नष्ट भएको आफ्नो धानबालीका लागि क्षतिपूर्ति र अन्य सहयोगका लागि स्थानीय सरकारहरूको प्रतिकार्यको प्रतीक्षा गरिरहेका थिए। नमुना छनोट गरिएका नगरपालिका र समुदायमध्ये कुनैमा पनि विपद् जोखिम व्यवस्थापन संरचना पाइएन। तसर्थ, आफ्ना सरोकारका विषय राख्न उनीहरूका लागि कम अवसर थियो। खतरा र जोखिमसम्बन्धी सन्देश तथा सूचना सङ्घीय समूहहरूका बीचमा उचित ढङ्गले प्रसार भएन भने योजना प्रक्रियामा उनीहरूको सहभागिता एवम् सरोकारका विषय साभा गर्ने सम्भावना न्यून हुन्छ।

सहरी क्षेत्रका अनौपचारिक बस्ती चुनौतीपूर्ण छन्। विकास योजना प्रक्रियामा सहरी गरिब तथा अन्य बासिन्दाहरूलाई समावेश गर्न कुनै औपचारिक संयन्त्र छैन। धेरैजसो उत्तरदाताले कोभिड-१९ महामारी लगायत विपद्हरूका वेला सबैभन्दा प्रभावित व्यक्तिहरूलाई सीमित सहयोग प्रदान गरिएको दाबी गरेका थिए। प्रायः नगरपालिका आइसोलेसन/क्वारेन्टाइन केन्द्रहरूको व्यवस्थापन र खाद्य वितरणमा केन्द्रित छन्।

कोभिड-१९ महामारीका वेला स्वदेश फर्किएका वैदेशिक रोजगारीमा रहेका कामदारलाई कायम राख्न विभिन्न तहका सरकार गम्भीर नभएको समुदायहरूले दाबी गरेका थिए। स्वदेश फर्केकाहरूले सरकारले उनीहरूका लागि रोजगारीका अवसर खोज्ने अपेक्षा गरेका थिए तर केही उदाहरणहरू बाहेक त्यस्तो देखिएको छैन। अध्ययनले समेटेको कुनै पनि नगरपालिकामा सङ्घीय समूहहरूमा केन्द्रित हुने विशेष सुरक्षा संजाल र क्षमता अभिवृद्धि कार्यक्रम थिएनन्।

४.१० विपद् जोखिम व्यवस्थापनको विकेन्द्रीकरण : प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा कसरी शक्ति स्थानान्तरण भइरहेको छ

सङ्घीय सरकारदेखि प्रादेशिक र स्थानीय सरकारसम्म विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई स्थानीयकरण गर्न निजी तथा विकास निकायहरूसँग साभेदारीका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४ र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ मा प्रावधान राखिएको छ। स्पष्ट मार्गचित्रको अभावका कारण स्थानीय तहमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको स्थानीयकरणमा भएको सरोकारवालाहरूको संलग्नता उल्लेखनीय रहेन (ज्ञवाली तथा अन्य, २०२०)। राजनीतिक स्तरमा दिगो प्रतिबद्धता विपद् जोखिम व्यवस्थापनसम्बन्धी जनताको चेतना र सुरक्षित वातावरणको प्रावधानमा कुन हदसम्म नागरिकहरू सहभागी हुन सक्छन् एवम् प्रावधानलाई अनुगमन गर्न सक्छन् भन्ने कुरामा निर्भर हुने देखिन्छ। विकेन्द्रीकृत शासनमा परम्परा तथा अनुभव र सुशिक्षित जनसङ्ख्यालाई प्रगतिमा योगदान गर्ने महत्वपूर्ण कारकहरूका रूपमा पहिचान गरिएको छ (यू.एन.डी.पी., २००७)।

विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन, नीति, रणनीति र योजनामा सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारको भूमिकालाई अध्ययनले थप अन्वेषण गरेको थियो। ऐन तथा नीतिमा प्रावधानहरू छन् तर स्थानीय तहमा तिनीहरूको कार्यान्वयन गर्न अनेकन चुनौती छन्। ऐन एवम् नीतिमा सामान्यतया विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनलाई संस्थागत गर्ने जस्ता उच्चस्तरीय पहलबारे उल्लेख गरिएको छ तर जोखिममा रहेका समुदायलाई लाभ पुऱ्याउन सो पहलहरू कसरी गर्ने भन्नेबारे निर्दिष्ट रणनीति छैन।

स्थानीय ऐन तथा निर्देशिका तयार गर्ने स्थानीय सरकारहरू आफ्ना भूमिका एवम् दायित्वको सम्बन्धमा तुलनात्मक रूपले स्पष्ट थिए, आवश्यक संरचनालाई वडा तहसम्म विस्तार गरेका थिए, र क्षमता अभिवृद्धि र सङ्कटासन्नता मूल्याङ्कनका लागि मात्र बजेट विनियोजन गरेका थिए।

विपद् व्यवस्थापन कोष निर्देशिका र स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन निर्देशिका जस्ता दस्तावेजको उपलब्धताले सबैभन्दा स्थानीय तहमा आवश्यक विपद् जोखिम न्यूनीकरण नीतिलाई सान्दर्भिक बनाउन सहजीकरण गरेका छन्। यद्यपि मधेसका बाढीको जोखिममा रहेका पालिकाहरू र पहाडी क्षेत्रका नौकुण्ड तथा हेलम्बु लगायत पहिरोको जोखिममा रहेका पालिकाहरूमा नदीको तटबन्धमा केही मर्मत सम्भार कार्यका लागि बजेट विनियोजन बाहेक सबैभन्दा सङ्कटासन्न

जनसमुदाय र स्थानहरूमा लक्षित कुनै पनि योजना तथा बजेट तर्जुमाको पुष्टि हुन सकेन।

सरकारका विभिन्न तहमा निर्धारित दायरा र क्रियाकलाप सहित विपद् जोखिम व्यवस्थापनका संस्थागत संरचनाहरूको स्थापना गरिएको छ। यद्यपि प्रणालीको सुदृढीकरणमा उनीहरूको संलग्नता न्यून थियो। बृहत् र प्रभावकारी ढङ्गले समेट्न पर्याप्त नहुने केही परियोजना पहलहरू बाहेक सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारसँग क्षमता वृद्धि योजना छैन। स्थानीय सरकारहरूसँग प्राविधिक क्षमता कम थियो र प्रदेश तथा जिल्लाहरूले प्राविधिक सहयोग प्रदान गर्न पथर्यो। कुनै पनि जिल्ला तथा प्रदेशस्तरीय निकायहरूले यस्तो सहयोग प्रदान गरेको प्रमाण फेला परेन। जिल्ला तथा प्रादेशिक अधिकारीहरूले प्रगति प्रतिवेदन बुझाउन भनेका छन् तर उनीहरूले तथ्याङ्क सूचना व्यवस्थापन प्रणाली स्थापना गर्न कुनै सहयोग गरेका छैनन्। कुनै विपद् हुँदा विपद्को प्रकृति र व्यापकता आधार (जस्तै, कोभिड महामारीको प्रतिकार्य गर्दाका वेला) मा सरकारका सबै तह सामेल थिए।

प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तथा नीति तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि कुनै अनुगमन संयन्त्र थिएन। वाग्मती र कर्णाली प्रदेशमा प्रादेशिक विपद् जोखिम व्यवस्थापन रणनीति तथा विपद् व्यवस्थापन रणनीतिक योजना दस्तावेजहरू तयार गर्न संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय विकास कार्यक्रम (यू.एन.डी.पी.) र अन्य सहयोगी निकायहरूको सहायता गरेको पाइयो। स्थानीय तह जस्तै तिरहुत, गोदावरी, शङ्खरापुर र नौकुण्ड नगरपालिकामा योजना तथा नीति तर्जुमा र कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने विपद् जोखिम व्यवस्थापन परियोजनाहरू छन्। अन्य नगरपालिकाहरूले आफूलाई विस्तृत सङ्कटासन्नता मूल्याङ्कन सहित विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तथा नीति तर्जुमाका लागि थप सहयोग आवश्यक भएको स्पष्ट रूपमा बताएका थिए। घरपरिवार तहमा सङ्कटासन्नता मूल्याङ्कन नगरिने हुँदा उनीहरूलाई प्रतिकार्य र सहयोगका क्रममा सबैभन्दा सङ्कटासन्न व्यक्तिहरू अर्थात् गर्भवती/स्तनपान गराइरहेका महिला, ज्येष्ठ नागरिक, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, बालबालिका आदिलाई लक्षित गर्न कठिनाई भइरहेको थियो।

केही नगरपालिकाहरूमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्पर्क व्यक्तिहरूले स्थानीय विकास प्रशिक्षण प्रतिष्ठानद्वारा कार्यान्वयन गरिएको विपद् जोखिम व्यवस्थापन स्थानीयकरण विषयक तालिम प्राप्त गरेका छन्। यद्यपि तालिमको नतिजा आउन बाँकी नै छ। स्थानीय सरकारहरूले अझै पनि जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति र अन्य सहयोगी निकायहरूबाट नीति तथा योजना तर्जुमा गर्न र संस्थागत संरचनालाई सुदृढ गर्न सहयोगको अपेक्षा गरिरहेका छन्।

४.११ स्थानीय तहमा जवाफदेहिता संयन्त्र

स्थानीय सरकारहरूले विपद् प्रभावित जनसमुदायको आधारभूत अधिकारका रूपमा खाना, लुगा र आवास जस्ता तात्कालिक आवश्यकता पूरा गर्न र मर्यादापूर्वक वितरण गर्नुपर्छ । यसले प्रभावित समुदाय र निकाय वा मानवीय सहायता प्रदान गर्ने व्यक्तिहरूबीच सञ्चार, विपद् प्रभावित समुदायको सहभागिता तथा समावेशीकरण, पृष्ठपोषण, गुनासा र तिनका समाधान, वित्तीय जवाफदेहिता, समुदायद्वारा अगुवाइ गरिने अनुगमन, मूल्याङ्कन तथा सिकाइ सुनिश्चित गर्नुपर्छ र सरोकारवालाहरूलाई उनीहरूका कार्यका लागि जवाफदेही बनाउनुपर्छ ।

जनसमुदायलाई विपद्बाट सुरक्षित राख्नु र जनधनको क्षति न्यून गर्नु आफ्नो दायित्व भएको स्थानीय सरकारहरूले स्वीकारेका छन् । विकास साभेदारहरूसँगको सहकार्यमा स्थानीय सरकारहरूले विपद् जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा, योजना कार्यान्वयन, जलवायु उत्थानशील बाली प्रवर्द्धन (नलगाड नगरपालिका), पशु बिमा तथा सम्पत्ति बिमा प्रवर्द्धन (शङ्

खरापूर) आदि जस्ता कार्य सुरु गरेका छन् । तर स्थानीय सरकारहरूले यी कुरा आफ्ना वार्षिक योजनामा समावेश गरेका छैनन् । विगतमा जनसमुदायले स्थानीय सरकारहरूमा निर्णय प्रक्रिया गैरसहभागितामूलक रहेको र जवाफदेहिता संयन्त्र कमजोर भएको अनुभव गरेको बताए । मनरा सिसवा नगरपालिका र कलैया उपमहानगरपालिकाका लक्षित समूह छलफलका सहभागीले समुदायका प्राथमिकतालाई समावेश गर्न स्थानीय सरकारहरू बढी दुर्गम भएको र राजनीतिक कार्यकर्ताहरूले योजना प्रक्रियालाई “कब्जा” गरेको दाबी गरेका थिए ।

यद्यपि समुदायको सहभागिताले समुदायद्वारा प्राथमिकीकरण गरिएका परियोजना नगरपालिकाको वार्षिक योजनामा समावेश हुन्छन् भन्ने प्रत्याभूति नगरे पनि जनसमुदायले कम्तीमा आफ्ना प्राथमिकता साभ्ना गर्ने अवसर पाउनुपर्छ । तर वार्षिक योजनामा योजनाहरूको प्राथमिकीकरणमा पारदर्शिता देखिन्न ।

कोभिड-१९ का कारण अध्ययन अन्तर्गत परेका अधिकांश नगरपालिकामा दुई वर्षदेखि नगर पदाधिकारीहरूले सामाजिक परीक्षणको व्यवस्था गर्न सकेका थिएनन् । यद्यपि निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले विकास क्रियाकलापको प्रगति आ-आफ्ना समुदायसँग साभ्ना गरेका थिए ।

जनसमुदायहरू पूर्वाधारमा बढी रुचि राख्दछन् । जबसम्म जोखिमले जीवनलाई खतरामा पार्दैन तबसम्म स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समितिको कामकाज र जोखिम न्यूनीकरणका लागि बजेटका बारेमा विरलै कुनै अनुरोध तथा प्रश्न हुन्छन् । समुदायहरू आफ्ना नगरपालिकामा प्रभावकारी विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यका लागि जवाफदेहिता संयन्त्रको बारेमा अवगत छैनन् भन्ने जस्तो देखिन्छ ।

विपद् जोखिम न्यूनीकरणलाई बजेट निर्माणका दृष्टिले प्रमुख प्राथमिकता क्षेत्रको रूपमा परिभाषित गरिए पनि सङ्घीय वा प्रादेशिक सरकार वा समुदायले अनुगमन गर्ने र स्थानीय सरकारहरूलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यका लागि स्रोत विनियोजन गर्न लगाउने कुनै अनुगमन संयन्त्र छैन । यस्तो अभावमा स्थानीय सरकारहरूले जोखिम न्यूनीकरणबारे पर्याप्त रूपमा मनन नगरी “विकास” कार्यको प्राथमिकीकरण गर्दै आएका छन् । यसले सङ्कटासन र जोखिममा रहेका जनसमुदायलाई उनीहरूको आफ्नै विपद् पूर्वतयारी, जोखिम न्यूनीकरण र न्यूनीकरण कार्यको भरमा छाडिदिएको छ ।

विपद् जोखिम व्यवस्थापन कार्यक्रम तथा सिद्धान्त बुझ्न, विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्रियाकलाप अनुगमन गर्न र उपयुक्त पृष्ठपोषण प्रदान गर्न नागरिकहरूलाई अवसर दिनुपर्छ (यू.एन.डी.पी., २००७) । स्थानीय तहमा राहत सहयोग र

मञ्जूषा ७

“राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण सबै विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्रियाकलाप कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रमुख निकाय हो तर यसले जत्ति सहयोग गर्नु पर्ने हो त्यत्ति सहयोग गर्न सकेको छैन । यसले निरन्तर रूपमा स्थानीय सरकारहरूसँग अन्तर्क्रिया गर्न सकेको छैन, समन्वयको कमी छ, जिल्ला विपद् व्यवस्थापन समिति तथा प्रदेश मार्फत स्थानीय सरकारहरूबाट राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणलाई गरिनुपर्ने रिपोर्टिङ लामो समयदेखि अक्षुण्ण छैन । क्षमता अभिवृद्धि, कर्मचारी, उपकरण, भूमिकाको स्पष्टता र अन्य मन्त्रालयहरूसँग समन्वयको हिसाबले प्राधिकरण सुदृढ हुन पनि आवश्यक छ ।”

- डा. डिजन भट्टराई

उपसचिव, गृह मन्त्रालय/राष्ट्रिय विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरण

प्रतिकार्यका क्रममा गुणस्तर तथा जवाफदेहिताका पक्षमा सचेत रूपमा ध्यान दिइएको पाइएन । अधिकांश स्थानीय सरकारका अधिकारीहरूलाई क्षेत्र र मूल मानवीय मापदण्डका बारेमा जानकारी थिएन ।

कोभिड-१९ प्रतिकार्यका वेला स्थानीय सरकारहरूले सङ्घीय सरकारद्वारा परिपत्र गरिएको क्वारेन्टाइन र आइसोलेसन केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी मापदण्ड अवलम्बन गरेका थिए । वाग्मती तथा कर्णाली प्रदेशका सरकारले विपद्प्रभावित परिवारहरूका लागि उद्धार तथा राहत सहयोग, क्वारेन्टाइन सञ्चालन र व्यवस्थापनसम्बन्धी मानक निर्देशिका तर्जुमा गरेका थिए र सहयोग प्याकेजसम्बन्धी मापदण्ड अवलम्बन गरेका थिए ।

कोभिड-१९ प्रतिकार्य गर्दा स्थानीय सरकारहरूले खाद्य प्याकेज, स्यानिटाइजर र मास्क सबै समुदायका प्रभावित परिवारमध्ये सबैभन्दा बढी आवश्यकता महसुस गरेकालाई प्रदान गरेका थिए । छनोट गरिएका घरपरिवारलाई आवश्यकता तथा बजेट उपलब्धताका आधारमा राहत सामग्रीहरू प्रदान गरिएको थियो । तात्कालिक आवश्यकता र नगरपालिकाहरूमा उपलब्ध स्रोतका आधारमा राहत सहयोग प्राप्त गर्ने घरपरिवारको सङ्ख्या भिन्न-भिन्न थियो । नियमित आम्दानी नभएको र दैनिक ज्यालादारीमा निर्भर हुनुपर्ने घरपरिवारहरूलाई वडाले सिफारिस गरेको थियो र सम्बन्धित वडा मार्फत नगरपालिकाले ती घरपरिवारहरूलाई चामल, दाल, खानेतेल, मास्क तथा स्यानिटाइजर बाँडेको थियो ।

कुनै पनि राहत सहयोगमा सहयोग सामग्रीहरूको कुल मूल्य तथा गुणस्तरबारे पारदर्शिता थिएन । कलैया उपमहानगरपालिका र मनरा सिसवा नगरपालिकामा सहयोगको गुणस्तर तथा परिमाणको सम्बन्धमा मिडिया मार्फत असन्तुष्टिका आवाज उठाइएको थियो तर कमजोरीलाई सच्च्याउन कुनै ठोस कारवाही गरिएको थिएन । परियोजनाको प्रकृति, पहल गरिनुपर्ने लक्षित क्षेत्रहरू र मानवीय निकायहरूमा बजेट सीमाका कारण मानवीय

निकायहरूले बृहत् क्षेत्र समेट्नु चुनौती भएकाले गुणस्तर तथा परिमाणमा भिन्नता देखिएको थियो ।

स्थानीय सरकारले उनीहरूलाई खाद्यान्न सहयोग प्रदान गरे पनि उनीहरूका आवश्यकताबारे कहिल्यै परामर्श गरिएन र दिइएको खाद्यान्न पनि पर्याप्त थिएन भनी जगरनाथ-४ सुहापुरका लक्षित समूह छलफलका सहभागीले गुनासो गरेका थिए । दिनहुँ कमाएर बाँच्नुपर्ने उनीहरू जस्ता मानिसका लागि यो एकदमै अनुचित थियो । आफ्नो आम्दानीलाई माया मादैं घरमै बस्न उनीहरू बाध्य भएका थिए र आफ्ना परिवारका लागि खाद्यान्न व्यवस्था गर्ने कुनै उपाय थिएन । यसबाहेक घरमा कुनै आकस्मिक स्वास्थ्य समस्या (मेडिकल इमर्जेन्सी) भएमा उनीहरूसँग स्वास्थ्य सेवाका लागि पर्याप्त पैसा थिएन । उनीहरूसँग परामर्श गरिएको भए उनीहरूले सरकारसमक्ष आफ्ना आवश्यकता व्यक्त गर्न सक्थे होलान् । सरकारले राहत सहयोगको सम्बन्धमा निर्णय गर्न महत्वपूर्ण सरोकारवालाको रूपमा समुदायलाई पूर्ण रूपमा स्वीकार नगरेको प्रस्ट देखिन्छ ।

सामुदायिक तहमा गम्भीर सरोकारका विषय वा सवाल देखापरेमा सामान्यतया समुदायका बासिन्दा र राजनीतिक दलहरूका प्रतिनिधि वडाध्यक्ष मार्फत वा सीधै वडाध्यक्ष वा पालिका अध्यक्षसँग आउँछन् । मानवीय सहायताका वेला पृष्ठपोषण सञ्चालन गर्न आवश्यक संयन्त्र सरकारसँग नभएको अध्ययन टोलीलाई जानकारी भएको थियो । सरकारको पृष्ठपोषण संयन्त्रसम्बन्धी जानकारी मानवीय प्रतिकार्यका वेला सञ्चार गरिएको देखिएन । तथापि कतिपय नगरपालिकाले जवाफदेहिता प्रवर्द्धन गर्न केही अनुकरणीय पहलहरू गरेका छन् । उदाहरणका लागि, कुशे खलङ्गा गाउँपालिका, त्रिवेणी गाउँपालिका र नलगाड नगरपालिकामा छुट्टै अनुगमन समितिहरू गठन गरिएका थिए, जसलाई मानवीय सहयोग तथा विकास परियोजनाहरूको अनुगमन गर्ने जिम्मेवारी सुम्पिएको थियो ।

निष्कर्ष तथा सिफारिस

५.१ निष्कर्ष

अध्ययनका परिणामको विश्लेषणका आधारमा निम्नलिखित निष्कर्षहरूमा पुग्न सकिन्छ :

- विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन, नीति र नियमावली विपद् व्यवस्थापन मा कोसेढुङ्गा हुन् । यद्यपि नीतिगत दस्तावेजहरू प्रतिकार्यमा संगसंगै पूर्वतयारीमा केन्द्रित छन् ।
- विपद् जोखिम व्यवस्थापन कानून, नीति र नियामक ढाँचाको तर्जुमामा परिवर्तन आएको छ । जबसम्म स्थानीय तहमा नीतिगत र संस्थागत ढाँचाको कार्यान्वयन गर्न सकिन्छ तबसम्म अपेक्षित परिणाम प्राप्त गर्न सकिन्छ । प्रादेशिक तथा स्थानीय तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन कानून र नीति कार्यान्वयन गर्न प्राथमिकता एवम् प्राविधिक सहयोग कम छ ।
- विपद् व्यवस्थापन र जलवायु अनुकूलनमा लगानी धेरै कम छ र दातृ संस्थाद्वारा आर्थिक सहयोगप्राप्त परियोजनाहरूका निर्भर छ ।

- नगर तथा वडा तहमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन समितिहरू सक्रिय भएको खण्डमा विपद् जोखिम व्यवस्थापन चक्रमा सङ्गठन समूहहरूको प्रतिनिधित्व बढी हुनेछ । नीति तथा योजनाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि निजी क्षेत्र, स्थानीय जनसमुदाय र सरकार लगायत विभिन्न सरोकारवालाको सबै तहमा सहभागिता हुन आवश्यक छ ।
- विभिन्न तहमा संस्थागत व्यवस्था तथा संरचनाको प्रावधान हुनु नेपालको विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्षेत्रमा सकारात्मक उपलब्धि हो । यद्यपि विभिन्न तहका सरकारको भूमिका तथा जिम्मेवारी एकअर्कामा खिचिएका हुन्छन् र यसले स्रोत तथा प्रयासको दोहोरोपनलाई निम्त्याउँछ ।
- प्रतिकार्यका वेला निजी क्षेत्र प्रमुख प्रतिकार्यकारी हुन्छ । यद्यपि विपद् जोखिम व्यवस्थापन क्षेत्रमा यसलाई नियमित साभेदारका रूपमा मान्यता दिइएको पाइएन ।
- विपद् तथा जलवायु परिवर्तनको सामञ्जस्य विभिन्न तहका सरकारका लागि एक महत्वपूर्ण सवाल/मुद्दा हो । सबै भन्दा तल्लो तहमा विपद् तथा जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण प्रयासको तर्जुमा र कार्यान्वयनका लागि स्थानीय सरकारहरू जिम्मेवार छन् ।
- स्थानीय तहमा ध्यान केन्द्रित गर्दै विपद् तथा जलवायु परिवर्तनका प्रयासमा नीति र योजना कार्यान्वयन गर्न एक अनुगमन संयन्त्र गठन गरी कार्यान्वयन गरिनुपर्छ । नगर पालिकाहरूको उपलब्धिमा भिन्नता छ र आवश्यकताका आधारमा सहयोग नक्साङ्कन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरणका लागि स्थानीय सरकारहरूसँग निरन्तर संलग्न हुने र माग गर्ने एक पहेदेदार संस्था (वाचडग) को आवश्यकता छ । स्थानीय तहमा समुदायहरूले विपद् जोखिम न्यूनीकरण कार्यको माग गर्दै नन् र उनीहरू विकास कार्यको माग गर्दछन् ।
- महिला र अन्य सङ्गठन समूहको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरण नीति सहित स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति (LDMC)/सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति (ऋमऋ) को संरचनालाई पुनः गठन गर्ने र प्रभावकारी बनाउने ।
- विपद् प्रतिकार्यत्मक सामाजिक सुरक्षा र पूर्वानुमानमा आधारित पूर्वकार्य जस्ता नयाँ प्रविधि तथा सीपको परीक्षण गर्न प्राविधिक र वित्तीय सहयोग प्रदान गर्ने ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु अनुकुलनसम्बन्धी क्रियाकलापलाई मुलप्रवाहीकरण र अन्य कार्यक्रमसँग एकीकृत गर्न गृह मन्त्रालय, विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन प्राधिकरणलगायत सम्बन्धित मन्त्रालय र बिभागबीच समन्वय बढाउने, भएका नीति र कार्यक्रमको नक्शाकन गरि सम्बन्धित नीति तथा कार्यक्रमको दोहोरोपन हटाइ सबै सम्बन्धित निकायको स्वामित्व रहने गरि एकीकृत नीति, योजना तथा कार्यक्रमको तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्ने ।
- संघीय र प्रदेश सरकारले स्थानीय सरकारका प्रतिनिधि, कर्मचारीलाई विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी एकीकृत नीति, योजना र कार्यक्रम तर्जुमा गर्न आवश्यक औजारसम्बन्धी अभिमुखीकरण गर्न वित्तीय र प्राविधिक सहयोग गर्ने । संघीय तथा प्रदेश सरकारले विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु परिवर्तन सम्बन्धी स्थानीय स्तरमा भएका नीति, योजना र कार्यक्रमका सम्बन्धमा औपचारिक पृष्ठपोषण र मुल्यांकनका लागि अनुगमन संयन्त्रको निर्माण गर्ने ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु परिवर्तनसम्बन्धी संस्थागत, नीतिगत र कार्यक्रमको कार्यान्वयनका लागि भएका वित्तीय संयन्त्रको अधिकतम उपयोग र नया वित्तीय संयन्त्रको पहिचान र परिचालन गरि अति संकटासन समुदायमा जोखिम न्यूनीकरण तथा अनुकुलनसम्बन्धी कार्यक्रम लागु गर्ने ।

५.२ सिफारिस

नेपालमा विपद् जोखिम व्यवस्थापनको थप सुधार गर्न सङ्घीय, प्रादेशिक र स्थानीय सरकारका लागि माथिका निष्कर्षका आधारमा निम्न सिफारिसहरू गरिएका छन् :

प्रादेशिक/सङ्घीय सरकार

- स्थानीय तहमा विपद् व्यवस्थापन सम्बन्धी हालै बनाइएका विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन, नीति र नियम सङ्घीय तथा प्रादेशिक सरकारको प्राविधिक सहयोगमा लागू गर्ने ।
- महिला, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, युवा, वृद्धवृद्धा आदिजस्ता सङ्गठन समूहको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न विपद् जोखिम व्यवस्थापन ऐन तथा नीति संशोधन गर्ने ।

- BIPAD पोर्टलको स्थानीयकरणमा तीव्रता ल्याउनका लागि स्थानीय स्तरमा विभिन्न सरोकारवाला निकायले संकलन गर्ने घरधुरी, अत्यावश्यक भौतिक पुर्वाधारलगायतको तथ्यांक विपद् पोर्टलमा राख्न मिल्ने गरि संकलन गर्न आवश्यक न्युनतम तथ्यांकको विवरण सार्वजनिक गरि स्थानीय तह र विभिन्न सरोकारवाला निकायलाई उपलब्ध गराउने ।

- विपद् जोखिम व्यवस्थापन तथा मानवीय कार्यलाई मूलप्रवाहीकरण गर्न अनुगमन संयन्त्र तथा कार्यसम्पादन सूचकहरू मार्फत सबै तह (सङ्घटासन समुदाय, सरकारी अधिकारी, क्षेत्रगत विभाग तथा मन्त्रालय) मा सहभागिता, पारदर्शिता र पृष्ठपोषण लगायत जवाफदेहिताका सवाल र पक्ष 'निश्चित गर्ने ।

स्थानीय सरकार

- पालिका, वडा र सामुदायिक तहमा समावेशी विपद् जोखिम न्यूनीकरण संरचनाको स्थानीकरणमा लगानी गर्ने ।
- नगरपालिकाका पदाधिकारी तथा कर्मचारीका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा जलवायु उत्थानशील योजनासम्बन्धी राष्ट्रिय कानून, नीति, संस्थागत संयन्त्र, मानवीय मानक तथा मानवीय सहायताका विभिन्न अवधारणा र कार्यविधि सम्बन्धी अभिमुखीकरण तथा पुनर्ताजगीका निमित्त पर्याप्त स्रोतहरू विनियोजन गर्ने ।
- युवा तथा महिला नेतृत्वलाई प्रवर्द्धन गर्ने खालको वार्षिक योजना तयार गरी स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति, सामुदायिक विपद् व्यवस्थापन समिति र कार्यदल सञ्चालन गर्ने । समुदायमा उपस्थिति तथा सम्बन्धको अनुभूति गरि उन समुदायसँग प्रत्यक्ष अन्तरक्रिया र देखिने खालका क्रियाकलाप अगाडि बढाउने ।
- परियोजनाको आर्थिक सहयोगमा हुने कार्यहरूसँगै प्रतिकार्य केन्द्रित हुनुको सट्टा विपद् व्यवस्थापन कोष मार्फत सम्पूर्ण विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन चक्रका लागि स्रोत विनियोजन गर्ने । कर्पोरेट सामाजिक दायित्व (CSR), प्रदूषकले भुक्तान गर्ने सिद्धान्त आदि जस्ता अतिरिक्त वित्तीय संयन्त्र पहिचान गर्दै स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशील योजना, विपद् तयारी तथा प्रतिकार्य योजना (DPRP) र स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजनालाई कार्यान्वयन गर्न पर्याप्त वित्तीय लगानी गर्ने ।
- उत्थानशील बिकासको लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण र जलवायु अनुकूलन सम्बन्धि बनेका योजनालाई, समुदायको योगदानलाई सुनिश्चित गर्दै समुदायको नेतृत्वमा स्थानीय ज्ञानसिपको प्रयोग र प्रवर्द्धन गर्दै कार्यान्वयन गर्न पालिकाको क्षेत्रगत वार्षिक योजना र बजेटमा मूलप्रवाहीकरण गर्ने र एकीकृत ढंगले बढाउन पर्याप्त बित्तीय बिनियोजन गर्ने र उपयुक्त क्रियकलापमा निजि क्षेत्रको सहभागिता र योगदान सुनिश्चित गर्ने ।
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण र व्यवस्थापन, जलवायु अनुकूलन सम्बन्धि नया अवाधराना र तरिका जस्तै नगत हस्तान्तरण, बिमा मार्फत जोखिम स्तान्तरण आदिको प्रवर्द्धनको लागि सानो स्तरमा परिक्षण परियोजना मार्फत अधि बढाउने ।
- महिला तथा अन्य सङ्घटासन समूहको प्रतिनिधित्व सुनिश्चित गर्न स्थानीय ऐन र नीति संशोधन एवम् परिमार्जन गर्ने ।
- समग्र विपद् जोखिम व्यवस्थापनको सुशासनका लागि विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापनको सम्पूर्ण प्रक्रियामा समुदाय तथा सङ्घटासन समूहको प्रभावकारी र कुशल संलग्नताका निमित्त नगरपालिका, वडा तथा सामुदायिक तहमा स्थानीय सरकारको पारदर्शिता र जवाफेहिता संयन्त्र तयार गर्ने एवम् यसको क्रियाशीलता सुनिश्चित गर्ने ।
- स्थानीय आपतकालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र (EOC) को प्रभावकारी सञ्चालनका लागि कर्मचारी रिक्त पदहरू भर्ने र दृक्षेण पोर्टल सञ्चालन एवम् अद्यावधिक गर्ने जस्ता आवश्यक सीप आर्जन गर्न कर्मचारीहरूलाई तालिम दिने ।

सामुदायिक उत्थानशिक्षता र मानवीय कार्यका लागि युवा तथा महिला नेतृत्व परियोजना

भौचर माफत कृषि सामग्री सहयोग सम्बन्धी अभिमुखीकरण
तथा
भौचर वितरण कार्यक्रम

मिति : २०७९ जेठ.....
स्थान : राजापुर नगरपालिका वडा नं. ३.....

कृषि सामग्री वितरण भौचर

क्र.सं.	नाम	पिताको नाम	सम्बन्धी	संकेत	वडा नं.	संकेत
१	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१
२	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१
३	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१
४	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१
५	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१
६	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१
७	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१
८	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१
९	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१
१०	सुन्दरी	सुन्दरी	सुन्दरी	१	३	१

2022.05.16 14:4

सन्दर्भ ग्रन्थ सूची

Khanal, B. (2020). A Brief Country Profile on Disaster Risk Reduction and Management, Asian Disaster Reduction Center.

MOHA (2019). Nepal Disaster Report, Ministry of Home Affairs <http://drrportal.gov.np/uploads/document/1594.pdf>).

MOHA (2009). National Strategy for Disaster Risk Management, Ministry of Home Affairs.

Ministry of Environment-MOE (2010). National Adaptation Programme of Action to Climate Change

Ministry of Federal Affairs and General Administration-MOFAGA (2019). Provincial and Local Governance Programme (PLGSP) Programme document.

Gyawali et al. (2020). Disaster Risk Reduction and Management Policy in Nepal: A Centralized – Decentralized Dichotomy.

Nepal et al. (2018). Policies and Institutions for Disaster Risk Management in Nepal: A Review

International Organization for Migration (IOM), Nepal (2020). Strengthening Disaster Risk Reduction and management at the Local Level: A Report on Capacity and Needs Assessment of Six Rural and Urban Municipalities of Nepal.

OPM (2019). From risk to resilience: An integrated approach to harmonize climate change and disaster risk planning, Oxford Policy Management Ltd.

Thapa et al. (2019). Gender Inclusiveness in Disaster Risk Governance for Sustainable Recovery of 2015 Gorkha Earthquake, Nepal

वेबसाइटहरू

MOHA (2017), Nepal Disaster Report, Ministry of Home Affairs <http://drrportal.gov.np/document/documentdetail/1321>

Ministry of Urban Development-MOUD (2017). National Urban Development Strategy Retrieved from https://www.moud.gov.np/storage/listies/July2019/NUDS_PART_A.pdf

UNDRR (2015). Sendai Framework for Disaster Risk Reduction (SFDRR 2015–2030). <https://www.undrr.org/publication/sendai-framework-disaster-risk-reduction-2015-2030>

NPC (2020). The Fifteenth Plan [Fiscal Year 2019/20 – 2023/24] https://npc.gov.np/images/category/15th_plan_English_Version.pdf

MOHA (2019). Disaster Risk Reduction and Management Regulation, 2019. <https://moha.gov.np/en/post/disaster-risk-reduction-and-management-regulation-2076>

Tuladhar, G. (2012). Disaster Management System in Nepal-Policy Issues and Solutions. <https://www.jracr.com/index.php/jracr/article/view/38>

MOHA (2018). National Policy for Disaster Risk Reduction <http://drrportal.gov.np/uploads/document/1476.pdf>

MOHA (2013). National Disaster Response Framework <http://drrportal.gov.np/uploads/document/113.pdf>

MoFE (2019). National Climate Change Policy, 2076 (2019), Ministry of Forests and Environment https://mofe.gov.np/downloadfile/climatechange_policy_english_1580984322.pdf

LCN (2017). Local Government Operation Act 2074 (2017), Law Commission Nepal. <https://www.lawcommission.gov.np/en/>

अनुसूचि

अनुसूचि १ नेपालमा विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी विद्यमान कानुनी तथा नीतिगत प्रारूप

- नेपालको संविधान २०७२ (२०१५)
- प्राकृतिक प्रकोप (राहत) ऐन २०३९ (१९८२)
- स्थानीय स्वशासन ऐन २०५५ (१९९९)
- जलस्रोत रणनीति २००२
- स्वास्थ्य क्षेत्र आपत्कालीन पूर्वतयारी तथा विपद् प्रतिकार्य योजना २००३
- राष्ट्रिय जल योजना २००५
- विपद् जोखिम व्यवस्थापन सम्बन्धी राष्ट्रिय रणनीति २००९
- राष्ट्रिय अनुकूलन कार्ययोजना २०१०
- वनडढेलो व्यवस्थापन रणनीति २०६७ (२०१०)
- दमकल सञ्चालन तथा व्यवस्थापन कार्य प्रक्रिया २०६७ (२०१०)
- स्थानीय अनुकूलन कार्ययोजना २०११
- सेन्दाइ प्रारूप (२०१५- २०३०)
- राष्ट्रिय विपद् प्रतिकार्य प्रारूप २०१३
- खोजी तथा उद्धारका लागि राष्ट्रिय रणनीतिक योजना २०१४
- भूउपयोग नीति २०१५
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन ऐन २०७४
- स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४
- राष्ट्रिय सहरी विकास रणनीति २०१७
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण राष्ट्रिय नीति २०७५
- सार्वजनिक स्वास्थ्य सेवा ऐन २०७५ (२०१८)
- विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन नियमावली २०१९
- पन्ध्रौँ योजना (२०१९/२०-२०२३/२४)
- राष्ट्रिय जलवायु परिवर्तन नीति २०७६

अनुसूचि २ स्थानीय सरकारहरूले कार्यान्वयन गरेका विपद् जोखिम न्यूनीकरण तथा व्यवस्थापन क्रियाकलापका प्रकार (आ.व. २०७५/७६-२०७७/७८)

पूर्वतयारी

- विपद्, कोभिड-१९ सम्बन्धी जनचेतना जगाउने क्रियाकलापहरू।
- कोसी पीडित समाज/हिमालय संरक्षण समूह (तिरहुत गाउँपालिका) को प्राविधिक सहयोगमा स्थानीय विपद् तथा जलवायु उत्थानशीलता योजना तयारी।
- आगलागी र भूकम्प सुरक्षा तालिम (नौकुण्ड) बतास प्रतिष्ठान।
- नलगाडमा नेपाल जलवायु परिवर्तन सहयोग कार्यक्रम (NCCSP-2) मार्फत जलवायु परिवर्तन अनुकूलन कार्यक्रम।
- सिमुलेसन अभ्यास, विद्यालयस्तरीय विपद् जोखिम न्यूनीकरण क्रियाकलाप (गोदावरी)/SURE परियोजना मार्फत NRCS।
- ल्च्छक (गोदावरी)द्वारा कार्यान्वयन गरिएको कम्प्युटर परियोजनाले वडास्तरीय जोखिम नक्साङ्कन गरेको।
- खोजी तथा उद्धार सामग्री भण्डार; प्राथमिक उपचार (गोदावरी), SURE/NRCS।
- सामुदायिक आगो चेतावनी साइन जडान (शङ्खरापुर), PRAGATI (+ECHO)/निजी क्षेत्र साभेदरी।
- कार्यदल तालिम - खोजी तथा उद्धार र प्राथमिक उपचार (शङ्खरापुर र गोदावरी)।

- जोखिम नक्साङ्कन, आपत्कालीन स्वास्थ्य प्रतिकार्य योजना, आगलागी तथा भूकम्पसम्बन्धी कृत्रिम घटना अभ्यास र ड्रिल (ललितपुर)/SAFER CITY Consortium

प्रतिकार्य

- खाद्य सामग्री, आइसोलेसन केन्द्र व्यवस्थापन, क्वारेन्टाइन केन्द्र र कोभिड अस्पतालका लागि उपकरणहरू सहित सबै नगरपालिकामा कोभिड-१९ प्रतिकार्य ।
- आगलागी र बाढी पीडित घरपरिवारहरू (तिरहुत, कलैया र जगरनाथपुर) लाई राहत वितरण गरिएको ।
- एम्बुलेन्स र हेलिकप्टर सेवा (हेलम्बु) उपलब्ध गराइएको ।
- दमकल र प्रतिकार्य (शङ्खरापुर र ललितपुर) तन्तयार अवस्थामा राखिएको ।

पुनः राम्रो निर्माण गर्ने/पुनर्निर्माण

- भवन संहिता लागू गरिएको (गाउँपालिकाहरूमा संहिता विरलै लागू हुन्थ्यो) ।
- तटबन्ध (सुरङ्गा, मनरा सिसवा र कलैया) मर्मत गरिएको/निर्माण गरिएको ।

- कलैयामा आँधीबेहरी प्रतिकार्य (आश्रय/पुनर्निर्माण) गरिएको ।
- पहिरो/गल्छी (थाक्रे) नियन्त्रण गरिएको ।
- मेलम्ची बाढी पीडित परिवारहरू (हेलम्बु) लाई पुनर्वास गराइएको ।
- रिटेन्सन वाल (हेलम्बु) निर्माण गरिएको ।
- भवन संहिता (शङ्खरापुर) लागू गरिएको ।
- पहिरो (नौकुण्ड र हेलम्बु) रोकथाम गरिएको ।

विपद् जोखिम सुशासन

- वडा विपद् व्यवस्थापन समिति, विपद्प्रतिकार्य टोली/कार्यदलको भूमिका तथा जिम्मेवारी र स्वयंसेवक परिचालन (गोदावरी) सम्बन्धी अभिमुखीकरण गरिएको ।
- स्थानीय आपत्कालीन कार्यसञ्चालन केन्द्र (शङ्खरापुर) सञ्चालन गरिएको ।
- MEOC (ललितपुर) सञ्चालन गरिएको ।
- सार्वजनिक परीक्षण/सामाजिक परीक्षण (सबैमा) गरिएको ।

अनुसूचि ३ आर्थिक वर्ष २०७६/७७-२०७७/७८ मा विपद् व्यवस्थापन कोष विनियोजन तथा खर्च (दस लाख ने.रु.मा)

क्र.स.	नगरपालिका	आ.व. २०७६/७७		आ.व. २०७७/७८		कुल (दस लाख ने.रु.मा)		प्रतिशत
		बजेट	खर्च	बजेट	खर्च	बजेट	खर्च	
१	तिरहुत गाउँपालिका	१	०.८६	५	४.८	६	५.६६	९४.३
२	सुरुङ्गा नगरपालिका	६	४	५	१.५	११	५.५	५०.०
३	गोलबजार नगरपालिका	१६	१६	१९	१९	३५	३५	१००.०
४	मनरा सिसवा नगरपालिका	५	२	२	१	७	३	४२.९
५	कलैया उपमहानगरपालिका	२	१	६.५	६.५	६.५	७.५	८८.२
६	जगरनाथ गाउँपालिका	२०	२०	१०	१०	३०	३०	१००.०
७	हेटौडा उपमहानगरपालिका	३२.२	१०.५	२५	०.८५	५७.२	११.३५	१९.८
८	थाक्रे गाउँपालिका	१.५	१	२.६	०.७	४.१	१.७	४१.५
९	नौकुण्ड गाउँपालिका	२.६	१.९	९	६.३	११.६	८.२	७०.७
१०	हेलम्बु गाउँपालिका	२	१.६	२०.५	१५	२२.५	१६.६	७३.८
११	शङ्खरापुर नगरपालिका	१८	१३	१५	१३.५	३३	२६.५	८०.३
१२	गोदावरी नगरपालिका	१०	८	३०	२८	४०	३६	९०.०
१३	ललितपुर महानगरपालिका	३८.९	२७.२३	५८.३	४०.८१	९७.२	६८.०४	७०.०
१४	नलगढ गाउँपालिका	०.९	०.४६	१.५	०.५	२.४	०.९६	४०.०
१५	कुशे खलङ्गा गाउँपालिका	८.३	५.६	१५	११.१	२३.३	१६.७	७१.७
१६	त्रिवेणी गाउँपालिका	३.९	३.४	१.५	०.५	५.४	३.९	७२.२
	कुल	१६८.३	११६.५५	२२५.९	१६०.०६	३९४.२	२७६.६१	७०.२

अनुसूचि ४ अध्ययनमा समावेश गरिएका गाउँपालिका, नगरपालिका, उपमहानगरपालिका र महानगरपालिका

क्र.स.	प्रदेश	गाउँपालिका	जिल्ला	नगरपालिका	जिल्ला	उपमहानगरपालिका / महानगरपालिका
१	मधेस	जगरनाथपुर	पर्सा	गोलबजार	सिरहा	१. हेटीडा उपमहानगरपालिका २. कलैया उपमहानगरपालिका ३. ललितपुर महानगरपालिका
२	मधेस	तिरहुत	सप्तरी	मनरा सिसवा	महोत्तरी	
३	वाग्मती	हेलम्बु	सिन्धुपाल्चोक	सुरुङ्गा	सप्तरी	
४	वाग्मती	नौकुण्ड	रसुवा	गोदावरी	ललितपुर	
५	वाग्मती	थाक्रे	धादिङ	शङ्खरापुर	काठमाडौं	
६	कर्णाली	कुशे खलङ्गा	जाजरकोट	नलगाड	जाजरकोट	
७	कर्णाली	त्रिवेणी	सल्यान			
	३	७		६		३

अनुसूचि ५ (क) लक्षित समूह छलफल सहभागीहरूको सूची

क्र.स.	नाम	कहाँबाट प्रतिनिधित्व गरेको	पद
१	दुर्गा नन्द रजक	तिरहुत गाउँपालिका-३, गोठी	
२	सियाराम सफी	तिरहुत गाउँपालिका-३, गोठी	
३	शिव नारायण सफी	तिरहुत गाउँपालिका-३, गोठी	
४	कृष्णा रजक	तिरहुत गाउँपालिका-३, गोठी	
५	बिनु शर्मा	तिरहुत गाउँपालिका-३, गोठी	
६	गीता कुमारी शर्मा	तिरहुत गाउँपालिका-३, गोठी	
७	बेचिनी रजक	तिरहुत गाउँपालिका-३, गोठी	
८	अजय चौधरी	सुरुङ्गा नगरपालिका सुरुङ्गा १, तेधारी	
९	उपेन्द्र चौधरी	सुरुङ्गा १, तेधारी	
१०	महेश चौधरी	सुरुङ्गा १, तेधारी	
११	वीरेन्द्र चौधरी	सुरुङ्गा १, तेधारी	
१२	शीला चौधरी	सुरुङ्गा १, तेधारी	
१३	सन्जु चौधरी	सुरुङ्गा १, तेधारी	
१४	बिन्देश्वर यादव	गोलबजार नगरपालिका -२, लालपुर	
१५	अबन्द कुमार यादव	गोलबजार-२, लालपुर	
१६	रुन्वी देवी यादव	गोलबजार-२, लालपुर	
१७	प्रमिला यादव	गोलबजार-२, लालपुर	
१८	फूलभङ्गी यादव	गोलबजार-२, लालपुर	
१९	रामजी प्रसाद यादव	गोलबजार-२, लालपुर	
२०	सुशील कुमार साहनी	मनरा सिसवा नगरपालिका-४, सरपम्लो	
२१	श्याम साहनी	मनरा सिसवा नगरपालिका-४, सरपम्लो	
२२	सतीश साहनी	मनरा सिसवा नगरपालिका-४, सरपम्लो	
२३	राम सेवक साहनी	मनरा सिसवा नगरपालिका-४, सरपम्लो	
२४	नगिना साहनी	मनरा सिसवा नगरपालिका-४, सरपम्लो	

२५	जम्ना साहनी	मनरा सिसवा नगरपालिका-४, सरपम्लो	
२६	मीरा कापड	मनरा सिसवा नगरपालिका-४, सरपम्लो	
२७	राजन शाह	कलैया उपमहानगरपालिका -५, घुसुमपुर	
२८	शान्ता कार्की	कलैया उपमहानगरपालिका -५, घुसुमपुर	
२९	रेणु कुशवाहा	कलैया उपमहानगरपालिका -५, घुसुमपुर	
३०	शोभा शर्मा	कलैया उपमहानगरपालिका -५, घुसुमपुर	
३१	रोहन कुमार सिंह	कलैया उपमहानगरपालिका -५, घुसुमपुर	
३२	चन्दा देवी	जगरनाथपुर गाउँपालिका-४, सुहापुर	
३३	अमिता देवी	जगरनाथपुर गाउँपालिका-४, सुहापुर	
३४	शान्ति देवी	जगरनाथपुर गाउँपालिका-४, सुहापुर	
३५	बड्की देवी	जगरनाथपुर गाउँपालिका-४, सुहापुर	
३६	तारा देवी	जगरनाथपुर गाउँपालिका-४, सुहापुर	
३७	गुलाबी देवी	जगरनाथपुर गाउँपालिका-४, सुहापुर	
३८	भगरतिया देवी	जगरनाथपुर गाउँपालिका-४, सुहापुर	
३९	राम हरि शर्मा	हेटौडा उपमहानगरपालिका-५, पीप्ले	सामुदायिक वन उपभोक्ता समूह अध्यक्ष
४०	देवी प्रसाद दाहाल	हेटौडा उपमहानगरपालिका-५, पीप्ले	टोल विकास समिति अध्यक्ष
४१	कमला खड्का	हेटौडा उपमहानगरपालिका-५, पीप्ले	टोल विकास समिति सदस्य
४२	पम्फा लामा	थाक्रे गाउँपालिका-६, रानीबारी	
४३	शिव लाल श्रेष्ठ	थाक्रे गाउँपालिका-६, रानीबारी	
४४	इन्द्र तामाङ	थाक्रे गाउँपालिका-६, रानीबारी	
४५	शान्ता हमाल	थाक्रे गाउँपालिका-६, रानीबारी	
४६	सुशीला सुवेदी	थाक्रे गाउँपालिका-६, रानीबारी	
४७	आमिर महर्जन	ललितपुर महानगरपालिका-९, च्यासल	वडा सदस्य/विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति
४८	केशर मान बेन्जनकार	ललितपुर महानगरपालिका-९, च्यासल मानकखला	सदस्य
४९	बिन्देश्वरी शाक्य	ललितपुर महानगरपालिका-९, सप्तखेल महिला समूह	अध्यक्ष
५०	इन्द्र कुमार लिम्बू	संयुक्त अनौपचारिक बस्ती गठबन्धन, उत्तरगङ्गा बस्ती, ललितपुर महानगरपालिका-९, बालकुमारी	अध्यक्ष, जिल्ला गठबन्धन
५१	लेक बहादुर सुनार	उत्तरगङ्गा बस्ती, ललितपुर महानगरपालिका-९, बालकुमारी	गठबन्धन संस्थागत सदस्य
५२	हिमाल लामा	उत्तरगङ्गा बस्ती, ललितपुर महानगरपालिका-९, बालकुमारी	अनौपचारिक बस्ती, बालकुमारी, सचिव
५३	अनार मोची	उत्तरगङ्गा बस्ती, ललितपुर महानगरपालिका-९, बालकुमारी	निवासी
५४	कुमारी तामाङ	उत्तरगङ्गा बस्ती, ललितपुर महानगरपालिका-९, बालकुमारी	निवासी
५५	कमल खत्री	युवा सञ्जाल, कुशे-४	सदस्य
५६	कृति बहादुर शाही	वडा, कुशे-४	वडाध्यक्ष
५७	लक्ष्मण सिंह	वडा विपद् व्यवस्थापन समिति, कुशे-४	सदस्य
५८	देविका शाही	वडा विपद् व्यवस्थापन समिति, कुशे-४	सदस्य
५९	मोहन वि.क.	विपद्प्रभावित समुदाय, नलगाड-५	
६०	सुनील कुमार वि. क.	विपद्प्रभावित समुदाय, नलगाड-५	
६१	कमल खत्री	युवा सञ्जाल, कुशे-४	सदस्य
६२	कृति बहादुर शाही	वडा, कुशे-४	वडाध्यक्ष
६३	सम्भना क्षेत्री	विपद् प्रभावित समुदाय, नलगाड-५	
६४	देवी बहादुर चलाउने	विपद् प्रभावित समुदाय, नलगाड-५	
६५	पार्वती थापा	सिर्जनशील टोल विकास समिति, त्रिवेणी -३	
६६	सुकलाल राना	सिर्जनशील टोल विकास समिति, त्रिवेणी -३	

६७	हेम बहादुर ओली	सिर्जनशील टोल विकास समिति, त्रिवेणी -३	
६८	गोम्जेन थोकर	परछ्याङ ज्येष्ठ नागरिक समाज समूह-३, नौकुण्ड	
६९	तार्साङ थोकर	परछ्याङ ज्येष्ठ नागरिक समाज समूह-३, नौकुण्ड	
७०	छिरिङ लामा घले	परछ्याङ ज्येष्ठ नागरिक समाज समूह-३, नौकुण्ड	
७१	लोपसाङ शेर्पा	विपद्प्रभावित समुदाय, हेलम्बु ७	
७२	गेलोङ लामा	विपद्प्रभावित समुदाय, हेलम्बु ७	
७३	दावा लामा	विपद्प्रभावित समुदाय, हेलम्बु ७	
७४	भुमा पुर्कुटी	दलित महिला सदस्य, वडा नं. १, गोदावरी	
७५	नानी मैया कार्की	शाखा अधिकृत, महिला तथा बाल विकास इकाई, गोदावरी	

अनुसूचि ५ (ख) प्रमुख जानिफकार अन्तर्वाता सहभागीहरूको सूची

क्र.स.	नाम	कहाँबाट प्रतिनिधित्व गरेको	पद
१	आनन्द कुमार यादव	तिरहुत गाउँपालिका-३	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति
२	अशोक कुमार सिंह	तिरहुत गाउँपालिका-३	प्रशासकीय अधिकृत
३	रामानन्द चौधरी	तिरहुत गाउँपालिका-३	लेखा अधिकृत
४	गजेन्द्र शर्मा	सुरुङ्गा नगरपालिका	प्रमुख कार्यकारी अधिकृत
५	टेक बहादुर खड्का	सुरुङ्गा नगरपालिका	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति
६	इन्द्र प्रसाद चौधरी	सुरुङ्गा नगरपालिका	इन्जिनियर
७	श्रवण चौधरी	कोसी पीडित समाज, सप्तरी	परियोजना संयोजक
८	देव नारायण यादव	कोसी पीडित समाज, सप्तरी	कार्यकारी निर्देशक
९	देव नाथ साह	गोलबजार नगरपालिका	मेयर
१०	सुनील कुमार यादव	गोलबजार नगरपालिका	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति
११	दिनेश कुमार साहनी	गोलबजार नगरपालिका	सूचना प्रविधि अधिकृत
१२	रञ्जित कुमार यादव	मनरा सिसवा नगरपालिका	प्रमुख प्रशासन अधिकृत
१३	दुर्गेश कुमार सिंह	मनरा सिसवा नगरपालिका	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति
१४	रामजी मण्डल	कलैया उपमहानगरपालिका	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति
१५	नजिबुल्लाह अन्सारी	कलैया उपमहानगरपालिका	स्वास्थ्य शाखा प्रमुख
१६	सुरेश कुमार यादव	कलैया उपमहानगरपालिका	आइ.टी. अधिकृत
१७	जलिम मिया	जगरनाथ गाउँपालिका	अध्यक्ष
१८	दीपेन्द्र चौधरी	जगरनाथ गाउँपालिका	योजना अधिकृत
१९	मन्जुला अहमद	जगरनाथ गाउँपालिका	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति
२०	उषा यादव	आन्तरिक मामिला तथा कानुन मन्त्रालय, मधेस प्रदेश	कानुन अधिकृत
२१	डा. मुक्ति नारायण साह	सामाजिक विकास मन्त्रालय	प्रमुख, स्वास्थ्य क्षेत्र
२२	सुजित भ्वा	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, मधेस प्रदेश	सामुदायिक वन अधिकृत
२३	उषा गौतम	आन्तरिक मामिला तथा कानुन मन्त्रालय, वाग्मती प्रदेश	कानुन अधिकृत
२४	नारायण प्रसाद पोखरेल	आन्तरिक मामिला तथा कानुन मन्त्रालय, वाग्मती प्रदेश	प्रवक्ता
२५	अमृति पोखरेल	वन तथा वातावरण मन्त्रालय, वाग्मती प्रदेश	कानुन अधिकृत
२६	चन्दा खड्का	हेटौडा उपमहानगरपालिका	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति

२६	चन्दा खड्का	हेटौडा उपमहानगरपालिका	विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति
२७	शान्ति विश्वकर्मा	हेटौडा उपमहानगरपालिका	शाखा प्रमुख, विपद्प्रतिकार्य तथा फोहोरमैला व्यवस्थापन
२८	राजेन्द्र प्रसाद आचार्य	थाक्रे गाउँपालिका	अध्यक्ष
२९	सबिन सिंह चौधरी	थाक्रे गाउँपालिका	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत
३०	सन्दीप ढकाल	थाक्रे गाउँपालिका	इन्जिनियर
३१	महादेव जोशी	थाक्रे गाउँपालिका	रोजगारी सहायक
३२	हरिश्चन्द्र लामिछाने	ललितपुर महानगरपालिका	वरिष्ठ इन्जिनियर/ विपद् जोखिम न्यूनीकरण सम्पर्क व्यक्ति
३३	गम बहादुर लामा	नेपाल अनौपचारिक बस्ती समाज	पूर्वसभापति
३४	श्री मेम्बर थिङ	नौकुण्ड गाउँपालिका	वडाध्यक्ष
३५	श्री कृष्ण दाहाल	बतास फाउन्डेसन, नौकुण्ड गाउँपालिका	कार्यक्रम प्रमुख
३६	श्री निमा म्याल्जेन शेर्पा	हेल्म्बु गाउँपालिका	गाउँपालिका अध्यक्ष
३७	सुश्री अनिता बोहरा	गोदावरी नगरपालिका	विपद् सम्पर्क व्यक्ति
३८	ज्योति रावत	नलगाड नगरपालिका	महिला विकास
३९	बलवीर वि. क.	शिक्षा तथा स्वास्थ्य इकाई	शिक्षा प्रमुख
४०	टेक बहादुर राउत	नलगाड नगरपालिका	मेयर
४१	केशव बहादुर शर्मा	नलगाड-३	वडाध्यक्ष
४२	किरण थापा	नलगाड नगरपालिका	लेखा अधिकृत
४३	जुना शाही	नलगाड नगरपालिका	सूचना अधिकृत
४४	पहलवान वाली	त्रिवेणी गाउँपालिका	सूचना अधिकृत, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति सदस्य
४५	सन्तोष सापकोटा	त्रिवेणी गाउँपालिका	लेखा अधिकृत, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति सदस्य
४६	प्रभात कुमार श्रेष्ठ	त्रिवेणी गाउँपालिका	स्वास्थ्य प्रमुख, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति सदस्य
४७	मन बहादुर डाँगी	त्रिवेणी गाउँपालिका	मेयर, स्थानीय विपद् व्यवस्थापन समिति संयोजक
४८	विष्णु प्रसाद श्रेष्ठ	शङ्खरापुर नगरपालिका	वडाध्यक्ष -७
४९	डा. डिजन कुमार भट्टराई	गृह मन्त्रालय/	उपसचिव एवम् प्रवक्ता
५०	ऋषि राज आचार्य	सङ्घीय मामिला तथा सामान्य प्रशासन मन्त्रालय	उपसचिव/विपद् तथा वातावरण प्रमुख
५१	कृष्ण बहादुर रोकाया	आन्तरिक मामिला तथा कानून मन्त्रालय, कर्णाली प्रदेश	विपद् व्यवस्थापन शाखा प्रमुख

कार्यालय

कार्यालय

विपद् पूर्वतयारी सञ्जाल-नेपाल

डीपीनेट-नेपाल

सी/ओ रेडक्रस, रेडक्रस रोड, कालीमाटी, काठमाडौं

फोन +९७७-१-५६७२१६५

ईमेल: dpnet@dpnet.org.np

वेबसाइट: <https://www.dpnet.org.np/>

act:ionaid
NEPAL

कार्यालय

अप्सरा मार्ग, लाजिम्पाट

वडा नं. ३, काठमाडौं, नेपाल

पोष्ट बक्स नं ६२५७

फोन: ९७७-१-४००२१७७

फ्याक्स: ९७७-१-४००२११८

ईमेल: mail.nepal@actionaid.org